

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

**Ghetto Terezín 1941 ó 45: židovská samospráva a život v Terezín .
The Terezín Ghetto 1941 ó 45: the Jewish Authority and Life in
Terezín.**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

PhDr. Lena Arava-Novotná, Th. D.

Autor:

Veronika Těrnová

Praha 2010

Anotace

Bakalářská práce šGhetto Terezín 1941 ó 45: židovská *samospráva* a život v Terezín ě popisuje historický vývoj terezínského ghetta od jeho po átk v roce 1941 aŕl po konec druhé sv tové války v roce 1945. Zejména se v-ak v nuje vzniku a vývoji *židovské samosprávy*, jeŕl celé terezínského ghetto spravovala. Práce se mapuje po átky vzniku *samosprávy*, jejíŕl schéma bylo navrřeno a rozplánováno je-t p ed založením ghetta samotného. Dále práce seznamuje se zavád ním *samosprávy* v praxi a jejím vývojem. V neposlední ad se pak v nuje nejvýznamn j-ím osobnostem, které se na vzniku a práci *samosprávy* podílely

Annotation

Bachelor thesis šThe Terezín Ghetto: the Jewish Authority and Life in TerezínĚ describes progression of the Terezín Ghetto from its foundation in the year 1941 untill the end of World War II in the year 1945. But especially formation and development of *the Jewish Self-Goverment* which governed the Terezín Ghetto is introduced. The thesis contains description of the very first patterns of *the Jewish Self-Goverment* made by major Jewish Authorities before the Terezín Ghetto got founded and description of its development in the years of existence of the Ghetto. Also the major Jewish Authorities whom worked on the patterns and led the Ghetto are mentioned.

Klí ová slova

Koncentra ní tábor, ghetto, *židovská samospráva*, *židovský star-í*, *Rada star-ích*, odd lení *samosprávy*

Key Words

Concentration Camp, Ghetto, *Jewish Self-Goverment*, *Jewish Elder*, *Council of Elders*, *Self-Goverment Sections*

Prohlášení

Prohláším, že jsem předkládanou práci vypracovala samostatně s použitím pramenů a odborné literatury uvedených v seznamu odborné literatury a pramenů. Současně dávám svolení k tomu, aby tato bakalářská práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 17. února 2010

Veronika Těrnová

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Leně Aravcové -Novotné, Th.D. za rady a připomínky, které mi pomohly tuto práci napsat.

Obsah

OBSAH	...4
ÚVOD	..5
1. VZNIK, VÝVOJ A ŽIVOT V GHETTU TEREZÍNÍ	...7
1. 1 Období před vznikem ghetta Terezíní	7
1. 1. 1 Pevnost Terezíní	...7
1. 1. 2 Plán na vybudování ghetta	7
1. 2 Život v ghettu a jeho vývoj	...9
1. 2. 1 Ghetto jako koncentrační tábor	9
1. 2. 2 První období	.11
1. 2. 3 Druhé období	..14
1. 2. 4 Třetí období	.16
1. 2. 5 čtvrté období	..18
2. VZNIK, VÝVOJ A SCHÉMA TEREZÍNSKÉ ŽIDOVSKÉ SAMOSPRÁVY	..22
2. 1 Vznik samosprávy v koncentračních táborech	..22
2. 2 Formování terezínské židovské samosprávy	...22
2. 3 Počátky židovské samosprávy v Terezíní a její vývoj	25
2. 3. 1 Počátky židovské samosprávy	.25
2. 3. 2 Vývoj židovské samosprávy	.26
2. 4 Schéma terezínské židovské samosprávy	29
2. 4. 1 židovský starosta	.29
2. 4. 2 Rada starostů	...30
2. 4. 3 Oddělení samosprávy	..31
3. Osobnosti terezínské židovské samosprávy	.37
3. 1 Problematika představitelů židovské samosprávy	...37
3. 2 Jakob Edelstein	...38
3. 3 Paul Eppstein	...41
3. 4 Benjamin Murmelstein	45
3. 5 Další významné osobnosti terezínské židovské samosprávy	...48
ZÁVĚR	.52
SEZNAM ODBORNÉ LITERATURY A PRAMENŮ	.53

ÚVOD

Druhá světová válka s sebou přinesla nejvůtší zkázu, jakou za svou historii židovský národ zažil. Židé byli nuceni opustit své domovy, rodinné příslušníky a zaměstnání, aby se vydali na cestu, jež neměla obdoby. Byli posíláni do ghett a koncentračních táborů, jejichž jediným účelem bylo vyhladit co nejvíce z nich, kteří sem byli odvezeni. Pokud nezemřeli okamžitě po příjezdu, byli nuceni žít v nepředstavitelných podmínkách. I v této situaci bylo zapotřebí dát táborovému životu nějaký řád a strukturu. Tak začaly vznikat *židovské samosprávy*, jež byly spojkou mezi táborovými velitelskými a vojenskými orgány.

Tato práce se vnuje tématu *Ghetto Terežín 1941–45: židovská samospráva a život v ghettu*. Důvodem k jejímu sepsání byl zájem o seznámení se s tématem *židovské samosprávy* a s osudy osobností, které stály v terežínském ghettu v jejím čele.

Cílem bylo především popsat vznik a vývoj *židovské samosprávy* konkrétně v terežínském ghettu, které bylo založeno v listopadu 1941 a fungovalo až do konce druhé světové války. Práce se také pokusí popsat strukturu jednotlivých oddělení *samosprávy* a charakterizovat hlavní představitel jejího vedení.

K vypracování bylo použito jak odborné literatury, tak pramenů, jež se terežínskou tematikou zabývají. Vychází zejména z knih H. G. Adlera *Terežín 1941–45, Tvá nuceného společenství*, a to z prvního dílu *Historie* a druhého dílu *Sociologie*, knihy J. Poláka a K. Laguse *Msto za mými, Denních rozkazů, Rady strážců a Sdlení židovské samosprávy Terežín 1941–45*, které sestavili editoři A. Hyndráková, R. Machatková a J. Milotová a v neposlední řadě z knihy R. Bondyové *Jakob Edelstein. Život a atmosféru bývalých terežínských vězňů zprostředkovaly zejména denní asopisy, vydávané v době existence ghetta, Vedem, Bonaco a Hlas z pody a Terežínský deník* Evy Roubíkové.

Práce je rozdělena do tří kapitol, které postupně s realitou terežínského života a jeho správou seznamují.

První kapitola se vnuje historii Terežína jako vojenské pevnosti a popisuje také dobu před vznikem ghetta, kdy se konaly přípravy na pobyt v ghettu teprve teoreticky a později se seznamy židovských obyvatel *Protektorátu Čechy a Morava*, kteří měli být postupně do Terežína odvezeni. Doba existence ghetta je v této kapitole rozdělena do tří období, které zahrnují dobu od vzniku ghetta až po jeho rozpad na konci války. Období jsou jednotlivě popsána a charakterizována. Lze tak vysledovat vývoj a jistý posun života v ghettu, který se v jednotlivých etapách objevuje. Seznamuje také se zákazy a nařízeními, které byly provalně v terežínském ghettu zavedeny a denně ovlivňovaly jejich životy. Kapitola končí shodně s koncem fungování ghetta.

Druhá kapitola obsahuje bližší seznámení se vznikem, vývojem a schématem *řidovské samosprávy* v Terezín . Informuje o tom, jak řidovská *samospráva* a systém její práce vznikl ještě před samotným založením ghetta v kancelářích pražské *řidovské nábořenské obce*, její dostala vypracování tohoto systému jako úkol od nacistických orgán . Popisuje historický vývoj *samosprávy* v ghettu a detailně se v ní věnuje zejména schématu a úloze vedení a vysvětlení funkcí jednotlivých oddělení, z kterých se správa skládala.

Třetí kapitola obsahuje životopisy nejdůležitějších osobností, které se na vedení terezínského ghetta podílely. Životopisy byly sepsány tak, aby se pokusily, co nejlépe představit charakter svých majitel . Snahou bylo, aby dokreslily informace shrnuté v druhé kapitole.

1. VZNIK, VÝVOJ A ŽIVOT V GHETTU TEREZÍN

1. 1 Období před deportacemi do Terezína

1. 1. 1 Pevnost Terezín

Město Terezín se nachází v severních částech u soutoku Labe s řekou Ohří přibližně 60 kilometrů od Prahy. V jeho blízkém sousedství je okresní město Litoměřice, jež v době Protektorátu bylo součástí německého záboru.

Terezín byl založen v roce 1780 císařem Josefem II. jako pevnost, která měla bránit přístupové cesty v době prusko-rakouských válek. K obléhání ovšem nikdy nedošlo. Dva roky nato byla pevnost prohlášena svobodným královským městem. Město bylo však podřízeno vojenským potřebám až do roku 1888, kdy byl zrušen pevnostní statut.¹

Opevnění kolem Terezína bylo postaveno ve tvaru osmiúhelníku. Důmyslný systém, který zabírá plochu o velikosti 240 hektarů, dokonale izoloval od okolního světa, dovnitř se dalo dostat pouze třemi branami s padacími mosty. Kolem pevnosti se nacházely i kotliny, jež bylo možno v případě potřeby uměle zatopit. Vzhledem k tomuto vojenskému využití se samozřejmě všechny budovy nacházely uvnitř opevnění, vnitřní stavby byly postaveny až v pozdějších dobách, je to zejména oblast zvaná Kréta. Zajímavé jsou i rozměry uvnitř, na délku má město pouhých 700 metrů a na šířku dokonce jen 500 metrů.² Posádku v době míru tvořilo něco kolem 5655 mužů, v době bojů se počítalo s počtem až dvojnásobným.³ Nikdy ale nebylo počítáno s takovým množstvím lidí, jako sem bylo nastěhováno do Terezína v době 2. světové války.

1. 1. 2 Plán na vybudování ghetta

27. září 1941 nastoupil Reinhard Heydrich do funkce zastupujícího říšského protektora a ihned se začal v nově vzniklé funkci v Protektorátu. 1. října 1941 bylo po skončení zjištění, že zde žije celkem 88 105 osob⁴, na něž se vztahují *norimberské zákony*. 10. října 1941 se uskutečnila porada na Hradčanech, kterou vedl sám Heydrich, a účastnil se jí mimo jiné také Adolf Eichmann.⁵ Z této schůzky se dochoval záznam, který prokazuje, jaké byly úmysly nacistů.¹

1 Viz http://www.terezin.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=16647&id=136455&p1=2361

2 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45, Tvář nuceného společenství, Díl první I.*, Barrister&Principal, Brno, 2006, str. 57.

3 Viz http://www.terezin.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=16647&id=136455&p1=2361

4 Kárný, M.: *Židovská ročenka*, fiNO Praha, 1991-1992, str. 61-66.

5 Polák Josef; Lagus Karel, *Město za mými, Naše vojsko, Praha, 1964, str. 58.*

Vzhledem k tomu, že v této době bylo židovské ghetto již plně obsazeno a jeho obyvatelé trpěli na následky nedostatku stravy, nebylo možné tam přesunout židovské obyvatelstvo z Protektorátu kvůli zdravotním obavám z rozšíření nálezů. Bylo tedy nutné najít řešení přímo zde, a řešením se zdálo být pevnostní město Terezín, kde by bylo založeno ghetto, které mělo být takovou přístupnou stanicí před cestou dále na východ. Zpráva dále uvádí i poměrně detailní rozpracování průběhu deportací. Přestože Heydrich a jeho spolupracovníci měli o umístění ghetta v podstatě již jasno, byli druhý den po konání schůzky po pozvání představitelů židovské náboženské obce (dále jen fiNO) v Praze k SS-Sturmbanführerovi Hansi Güntherovi na *Ústřednu pro židovské vystěhovalce v Čechách a na Moravě (Zentralstelle für jüdische Auswanderung in Böhmen und Mähren)*.² Zde obdrželi příkaz, aby byla vypracována studie o možnostech soustředění židů do jednoho nebo více měst v Čechách a na Moravě.³

Příkaz dokazuje, jakou hru *Schutz Staffel* (dále jen SS) od začátku se židy hrála. Přestože o místě, kam mělo být židů v blízké době vysídlováno, měla *Zentralstelle* jasno, nechala představitelům fiNO hledat vhodná místa. Poté se snažili vytvořit iluzi, že o věcech rozhodují sami židé, tak to bylo později i v samotném ghettu, které nechali řídit takzvanou *židovskou samosprávou*. Pro SS bylo velmi důležité vytvořit zdání naprosté samostatnosti a to zejména z psychologického hlediska.

fiNO tak založila *oddělení G*, které se hledáním vhodného místa začalo okamžitě zabývat. Mezi návrhy se objevovala místa jako pražská a brněnská předměstí, Havlíkův Brod, Benešov, Chlumecko nad Cidlinou, Hlinsko, Choceň, Kyjov, atd. Všechny návrhy byly *Zentralstelle* z různých důvodů zamítnuty. Důvodem mohl být i takový: španělská velká, krásná⁴ jako v případě Aslavi.

Mezi výměstmi se objevuje i Terezín, který ovšem nebyl fiNO doporučen, kvůli nemožnosti dopravit se tam přímo vlakem, nejbližší stanice byla ve vesnici Bohušovice vzdálené asi 3 km od Terezína. Také podle fiNO nevyhovovalo město jako takové, jelikož se rozkládalo pouze na území ohraničeném hradbami, většina budov byla postavena pro vojenské účely a ani rozloha města, která činí 411 hektarů, nebyla považována za dostatečnou. Dalším problémem byl nedostatek pracovních příležitostí v okolí, stále se totiž počítalo s tím, že asi polovina lidí bude práce schopná a tudíž je nutné najít pro ně pracovní místa v továrnách a jiných

---

1 Polák Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 58 a 61.

2 Ústředna byla založena 22. srpna 1939, vedení se ujal velitel bezpečnostní policie a bezpečnostní služby v Čechách a na Moravě SS-Oberführer dr. Stahlecker, vedoucím byl SS-Sturmbanführer Hans Günther. Tato ústředna vznikla podle modelu španělského ústředí *adu pro židovské vystěhovalce*, který vedl po určitou dobu také Reinhard Heydrich. Jejím hlavním ideologem byl však Adolf Eichmann. Viz Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...I.*, op. cit. str. 28-29.

3 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...I.*, op. cit. str. 53.

4 Adler, Hans Günther: idem.

výrobnách. V této době se totiž stále vilo, že nacisté chtějí židy využívat k práci. Terezín se v obec nezdál být vhodné řešení, *Zentralstelle* byla ale opačného názoru.

Kromě hledání vhodného místa se FiNO také zabývala případnou správou města ve spisu *Ghettoizace židů v Protektorátu Čechy a Morava*¹, který *Zentralstelle* obdržela 6. listopadu 1941. Organizační struktura, jež byla v tomto dokumentu popsána, byla přijata, ale jiné návrhy, jako spojovací místo v Praze, které by izolovalo pro vedení ghetta různé úkoly (nákupy, návštěvy úřadů a prodej produktů vyrobených v ghettu), byly zamítnuty. Toto se rozhodla SS izolovat sama.

V listopadu 1941 bylo jasné, že místem, kam mají být židé vysídleni, bude Terezín a jeho velitelem SS-Obersturmführer dr. Siegfried Seidl. Podle Seidlova rozkazu ze dne 19. listopadu 1941 bylo do Terezína vysláno 24. listopadu 1941 *Aufbaukommando*, neboli *komando výstavby* (dále AK), čítající 342 mužů. Jednalo se hlavně o emeslníky, inženýry, lékaře, důlníky a další pomocné síly. Organizace odjezdu byla na Jakubu Edelsteinovi, který byl také prvním *židovským starostou*.²

20. listopadu dostal dr. Seidl od Edelsteina a jeho zástupce ing. Otto Zuckera seznam se jmény členů stavebního komanda. Všichni, kteří jeli do Terezína, si s sebou mohli vzít jen nádobí, pokrývky, nádobu na jídlo a batoh se slibem, že zbytek nutných věcí bude poslán vzápětí.

Odjezd tohoto komanda byla historicky první deportace do ghetta Terezín, aniž by to sami deportovaní tušili.

1. 2 Život v ghettu a jeho vývoj

1. 2. 1 Ghetto jako koncentrační tábor

Život v terezínském ghettu rozhodně nebyl jednoduchý, byla to jakási přestupní stanice před cestou do východních táborů smrti. Čas zde strávený nebyl rozhodně o nic méně otěsně, než v jiných zařízení podobného typu. A přitom označení ghetto evokuje, že by situace židů v Terezíně neměla být podobná situaci v závěru vyhlazovacích táborech. Naopak, Terezín byl skutečně koncentračním táborem, kde lidé umírali v nesnesitelných podmínkách na podvýživu, trpěli avitaminózou a epidemie různých nemocí se zde šíily neuvěřitelnou rychlostí. Byli podrobeni každodenní tvrdé práci, která o mnoho hodin přesahovala známý limit osmihodinové pracovní doby.³ Nacistická propaganda však dokázala Terezín vykreslit jako

1 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 65.

2 Viz 3. kapitola *židovský starosta*.

3 Adler, Hans Günther: *Terezín 1945-41, Tvář nuceného společenství, Sociologie II.*, Barrister&Principál,

láze ské m sto, které Hitler v noval fiid m jako dárek, jako místo, kde mohou sta í trávit dny procházkami po kolonád a mladí najdou uplatn ní, jelikofl práce bude dostatek a v-ichni zde najdou ochranu p ed snad spravedlivým hn vem, který proti nim zachvátil jejich neffidovské sousedy.

Propaganda skute n dokázala o-álit mnoho lidí nejen z ad fiid , ale dokonce i elní p edstavitele organizací jako je *ervený k ífl*. Vrcholem bylo období zkrá-lování, kdy se Terezín p etvá el z po-mourného -edivého a -pinavého m sta do podoby skute ného láze ského m ste ka. Toto zkrá-lování p edcházelo práv náv-t v , kterou si vynutil *ervený k ífl*.¹

Stejn tak jako v d jinách jiných lidských spole enství i zde najdeme r zná období, jimifl ghetto pro-lo. Nalezneme mnoho initel , které chod ghetta m nily. V po átcích je to budování ghetta, jak zlep-ování infrastruktury, která byla pro takový po et lidí naprosto nedosta ující, tak vývoj *samosprávy*, která hledala cestu, jak dát celému spole enství n jaký ád.

Dal-ím z initel je rozhodn p íjezd starých lidí z N mecka a anektovaného Rakouska a pozd ji p íjezdy i dal-ích národností. Nejvíce zastoupeni byli Holan ané, Dánové, pozd ji Slováci a Ma a i. Docházelo k neshodám, a to hlavn mezi fiidy z Protektorátu a fiidy z N mecka, kte í nebyli oblíbeni mezi v-emi v zni, díky své staré pruské výchov , která s sebou nesla i urputnost a absolutní disciplínu.

Tím nejhlavn j-ím initelem, který chod Terezína naborával, byly samoz ejm transporty, štransporty na východě, které znázor ovaly cestu do neznáma. Transporty s sebou pokafldé odvezly mnoho lidí a jejich pracovní místa musela být neustále nahrazována jinými, takfle stereotypy b flného dne byly neustále naru-ovány. Krom této praktické stránky, vná-ely transporty mezi v zn hr zu a strach z neznámého.

Podle H.G. Adlera se dají rozd lit d jiny ghetta do ty období. První období nazývá *Uzav ený tábor* a jedná se o dobu od listopadu 1941, tedy dobu p íjezdu prvního transportu AK1 zvaného *Aufbaukommando* afl do ervence 1942; druhé období definuje ozna ením *Ghetto* a je to ervenec 1942 afl léto 1943; t etím je *fiidovské sídelní území*, jefl zahrnuje léto 1943 afl zá í 1944; a posledním obdobím je jifl rozpad a likvidace tábora od zá í 1944 afl do kv tna 1945.²Od 24. listopadu 1941 do 8. kv tna 1945 pro-lo Terezínem asi 155 000 fiid .³

Brno, 2006, str. 199.

1 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 167

2 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...I.*, op. cit. str. 112, 145, 197, 235.

3 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...I.*, op. cit. str. 273.

1. 2. 2 První období

Jde o dobu mezi listopadem 1941 a červencem 1942. Velitelem tábora byl v této době SS Hauptsturmführer dr. Siegfried Seidel a *řídovským star-řím* Jakob Edelstein.

První období H. G. Adler nazývá *Uzavřený tábor* z jednoho prostého důvodu: byla to doba, kdy v Terezíně kromě v zůstávaly stále pobývali i převodní civilní obyvatelé. Proto byla část, kde se nacházely ubikace převodní v této době zatím jen z *Protektorátu*, oddělen od šnormálních obyvatel města. Josef Polák a Karel Lagus situaci prvního transportu popisují takto: „V Terezíně, tehdy ještě normálně obydleném městě, byl celý převod zaveden do bývalých dleost elektrických kasáren. Nacisté¹ jim říkali *Sudetenkasarene*. Pochodující útvar nastoupil pak na kasárenském nádvoří. Brána kasáren se zavřela a nikdo nešel ven. To byla začátek řídovského koncentračního tábora v Terezíně, takzvaného šghetta. Místo slibovaného tábora pracovního koncentračního tábora. Místo dlelníka v pracovním poměru o vze předkázaný k nuceným pracím.“² Podobnou zkušenost má i Edgar Krása, který byl v transportu AK I jako kuchař. Pro časopis *Ro-Čhoda-ekl:řP i-ři* jsme do Sudetských kasáren, zavřela se vrata a Lagerkommandant Seidel nám odrecitoval všechny zákazy. Toho, co se mohlo dělat, zbylo pramálo. Teprve tehdy jsme si uvědomili, že jsme v zni.“³

Náplní práce *Aufbaukommanda* bylo převpravit ubikace pro další převod, kteří měli převjet vzápětí v dalších transportech. V c to nebyla jednoduchá, pokud si uvědomíme, kolik se v Protektorátu nacházelo lidí podléhajících vystřhování. Kapacita Terezína byla v dalších letech n kolikanásobně převkroena.

4. prosince 1941 dorazily do ghetta tři další transporty, tentokrát nejen z Prahy ale i z Brna, a s nimi dalších 3000 osob. Jedním z transportů byl AK II, který dovezl další muře na práce a technické úpravy. Dále převvezl i *-řáb*, který se skládal z 19 muřů a 4 řlen, jeho vedoucím byl Jakob Edelstein. Lidé spadající do těchto tří skupin (AK, AK II a *-řáb*) byli považováni za elitu a dostávalo se jim mnoho výhod. A zároveň: řŠÚkolem *-řábu* a obou zmíněných komand bylo vytvořit organizační a technické podmínky pro převjetí obyvatelstva v po tu výhledově padesát tisíc řřid.“⁴

V tomto období byl charakteristický zmatek, který pramenil z naprosté nepřipravenosti. Kapacita Terezína nemohla vůbec vyhovovat takovému převvodu, s jakým bylo převřtáno. Nic nebylo dostačující. Dobrým převřkladem naprosté nepřipravenosti je, že se pro ně kolik tisíc lidí

---

1 Nacisté byli stoupeníci nacionálního socialismu.

2 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 79.

3 Pařík, Arno; Marxová, Alice: „Nebylo ti nic fajn-řmekrového. Rozhovor s terezínským kuchařem Edgarem Krásou“, *Ro-Čhoda-ekl:řP i-ři*, 5763, str. 6-7.

4 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45... I.*, op. cit. str. 115

va ilo v kotli o obsahu 300 litr . Hlad byl tedy v–udyp ítomný.

Po p íjezdu transport byli muffi a feny rozd leni, d ti byly ubytovány se svými matkami, chlapeí star–í 12 let z stali s dosp lými muffi. Pozd ji v–ak byly d ti ubytovány samostatn . fieny s d tmi se nast hovaly do *Dráfl anských kasáren*, muffi s chlapeí do kasáren *Sudetských*. Muffi a feny se nesm li ani stýkat, na cofl dbala etnická stráfl, která p ed vchodem do kasáren kafldeho kontrolovala. Kasárna nebylo mofné opustit bez propustek, které vydával zástupce velitele tábora Karl Berger.

Po–tovní styk byl v prvních m síích zcela vylou en a jakékoli pa–ování korespondence se p ísn trestalo. 10. ledna a 26. února 1942 bylo kv li ilegálním dopis m popraveno dohromady –estnáct v z . Byli odsouzeni pro tupení n mecké í–e a pov –ení na popravi–ti v *Ústeckých kasárnách*. Obvin ní cestou k popravi–ti zpívaly písn Voskovce a Wericha.¹ V pozd j–í dob byl po–tovní styk dovolen, ale nikdy nebyl úpln volný. Bylo zavedeno mnoho pravidel upravující mofnosti zasílání korespondence. Na koresponden ní lístek bylo povoleno napsat pouze t icet slov v etn oslovení, ale i cenzura. D leflité bylo povolení zasílání balí k , na které byly vydávány povolenky. Balí ek mohl mít maximáln 20 kilogram . Zákaz p íjmu po–ty se pouflíval ásto jako hromadný trest pro tábor.

Nesm lo se chodit po chodníku nebo hlavní ulicí, bylo nakázáno chodit nejkrat–í mofnou cestou, zdravít sejmutím epice u mufl a úklonou u fien kafldeho v uniform , neuposlechnutí tohoto rozkazu se trestalo deseti ranami holí. Zárove byl p ísný zákaz oslovovat jakoukoli ú ední osobu, tedy p íslu–níky SS i etníky. Vlasy musely být ost íhány na krátko, u fien byl na ízen muflský st íh u mufl délka vlas t i milimetry. Toto na ízení bylo platné po celou dobu trvání ghetta, nebylo v–ak dodrflováno. V–echny t hotné feny m ly povinnost se nahlásit u flenského doktora. I zde muselo být dodrflováno no–ení flidovských hv zd. Bylo zakázáno vlastnit ur íté p edm ty, tyto musely být bezpodmíne n odevzdávány, byly to nap íklad peníze, známky, hudební nástroje, léky, drogy, fotoaparáty, –perky (vyjma snubních prsten), alkohol. K jednomu z nejvíce st eflených zákaz pat il zákaz drflení tabáku a tabákových výrobk a s ním spojený zákaz kou ení, který platil po celou dobu trvání ghetta. Prakticky kaflký v z v krok byl doprovázen r znými na ízeními, zákazy a povinnostmi.

Od prosince 1941 p íjífl l do Terezína jeden transport za druhým a bylo tedy nutné uvol ovat co nejvíce kasáren, kde by mohli být nov p íchozí ubytováni. Ti ov–em p í p íjezdu nebyli odvedeni hned na ubikace, ale museli strávit n jaký ás ve *Schleusse*.² Kv li p íchodu

1 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 86

2 *Schleusse* neboli *–tojska* znamenalo ve v ze ském slangu shromafldi–t , z kterého transporty p íjífl ly a odjífl ly. Tato shromafldi–t byla v r zných kasárnách. V z ové zde byli vybírání do transport a prohlíflení, zda nemají nepovolené p edm ty. Viz Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 88.

n kolika tisíc lidí se za dny vyráběly typové kavalce a obytná plocha na osobu tak činila méně než 2 metry čtvereční a v srpnu 1942 dokonce pouze 1,6 metru čtverečního.¹Katastrofální hygienickou situaci podporovaly také velmi nízké dodávky elektrické energie a vody.

Ani se stravou to v této době nebylo nejlepší. Kotle skutečně nestačily na takový nápor lidí a ani produkty potravin na osobu nebyly vůbec dostatečné. Ke snídani se podávala náhražková káva, k obědu polévka a k večeři chléb a každý druhý den kousek margarínu. Jedním z prvních kuchařů v ghettu byl Edgar Krása: «K dispozici byla mouka, trocha cukru, jáhly, margarín, místo kávy melta. Polévky se dělaly z prášku, bylo to něco umělého, jmenovalo se to olověná polévka, bylo to neobvyklé, dalo se to jíst, ale nebylo to nic zajímavého.»²

K 31. prosinci 1941 bylo v Terezíně 7 350 vězňů, k 1. únoru téměř deset tisíc vězňů a k 1. lednu 1942 to ušlo 29 269 osob. Tato situace si fládala dále. Jedním bylo rozhodnutí o vystěhování zbylého civilního obyvatelstva, což bylo asi 3 000 osob. Lehota na vystěhování byla stanovena na 30. ledna 1942, což se skutečně dodrželo a Terezín byl celý uvolněn pouze pro židovské vězně. Další událostí se staly židovské transporty na východ, které začaly velmi záhy. První byl ohlášen *Denním rozkazem* z 5. ledna 1942 na 9. ledna 1942.³Od tohoto okamžiku patřily transporty k životu v ghettu stejně jako nemoc, hlad a nemoci.

Povinnost pracovat měli všichni od 16 do 60 let, pracovat se chodilo už od 14 let až do 65 let a v nich kterých případech pracovali i lidé starší. Týdně se odpracovalo 69 hodin, muži však pracovali více a mohlo to být až 75 hodin a ve výjimečných případech mohly odpracované hodiny dosáhnout až 100 hodin. Mnoho lidí muselo projít peklem, jelikož pouze malá část vězňů se mohla nově své pracovní profesi, jinak bylo nutno naučit se nějakému řemeslu.

Je patrné, že podmínky ghetta nebyly pro jeho obyvatele jednoduché, přesto jsme v tomto prvním období zaznamenat jistý posun. SS se začíná uvnitř ghetta objevovat čím dál méně, opouští od poprav, objevují se spíše kolektivní tresty, jako byl třeba zákaz pít. V *Denním rozkazu* z 28. prosince⁴ jsou také povoleny *kamarádkové večery*, jen program těchto setkání musel být nahrazen dopředu. Dále byly v *Denním rozkazu* z 16. února 1942⁵ povoleny návštěvy dětí u jejich rodičů vždy v neděli na dvě hodiny a konečně *Denní rozkaz* z 26. ledna 1942⁶, kdy bylo oznámeno, že se obyvatelé ghetta mohou zdržovat na dvorech kasáren až do 21.30 hod. Do té doby mohli své volné chvíle trávit pouze na svém kavalci.

1 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 130.

2 Pařík, A.; Marxová, A.: op. cit. str. 6-7.

3 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: *Denní rozkazy Rady starších a Sdělení židovské samosprávy. Terezín 1941-1945*, Sefer, Praha, 2003, str. 71.

4 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 65

5 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 96.

6 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 164.

1. 2. 3 Druhé období

Druhé období zahrnuje dobu od července 1942 do léta 1943. V lednu 1943 vystoupil Jakob Edelstein ve funkci *řídovského staršího* Paul Eppstein. Na konci tohoto období došlo i ke změně ve vedení táborové komandatury. Siegfried Seidel byl vystoupen za SS Obersturmführera Antona Burgera.

Šestvácem 1942 byl poslední z povodních obyvatel Terezína vystoupen a brány kasáren se otevřely. Po celodenní práci mohli lidé ven, muflí a fleny se mohli scházet.¹ Toto byla jedna z nejvýznamnějších změn, jeftí otvírá druhé období ghetta. S touto změnou samozřejmě přišla i změna bezpečnostních podmínek, kterou přinesl zřízení táborové komandatury *Denní rozkaz* z 6. července 1942². Od této chvíle ufl nebyla kasárna hlídána etnictvem a veškerá odpovědnost za porušení v ghettu přejala policejní stráž a služebníci, jak je do té chvíle konali etníci. Další změnou bylo to, že propustky ufl nevydávala táborová komandatura, nýbrft *řídovský starší* nebo jeho zástupce. Oddělené ubytování muflí a flen se nijak nezměnilo, byl však zrušen zákaz vzájemných návštěv. Dále byly upraveny podmínky opouštění kasáren, lidé jift nemuseli všechno volně trávit na svých ubikacích, ale mohli se jít projít do ulic s výjimkou několika míst, kam byl přístup stále zakázán. Paradoxem však bylo zrušení civilních názvů ulic a budov a zavedení označení budov ve všech jiných koncentračních táborech.³

Zlomový je přejezd transportů z Německa a Rakouska. První z nich přejely jift v červnu 1942 z Berlína, Mnichova, Kolína nad Rýnem a Vídně. Po těchto prvních transportech následovalo mnoho dalších ze všech oblastí Německa, ovšem stále byly také přiváženy transporty z Protektorátu. S přibývajícím počtem se znovu začal objevovat problém ubytovacích kapacit v Terezíně. Situace se začala měnit tak, že nově přichozí, hlavně staří lidé, byli ubytováni v šroubovém ubytování na podlažích, které ovšem k bydlení nebyly vůbec vhodné. Jen pro představu: v červenci 1942 přejelo 58 transportů, které přivezly 25 111 osob, což znamená, že počet obyvatel se zvedl z 21 304 osob na 43 403 osoby. 30. září bylo pak napočítáno 53 264 osob a 24. prosince to bylo jen o něco málo méně, součet činil 50 006 osob. V této situaci se dalo hovořit o téměř nulové hygieně. Záchody, které byly z dřívka kdy splachovací, nebyly téměř k použití. Přívody vody často selhávaly. V budovách i na dvorech se vrhly odpadky, které zapáchaly přemnožením krys a obtílného hmyzu.

Z Německa a Rakouska přicházeli hlavně staří lidé, jejichft v kový přemr zdaleka převládaly ten protektorátní, což ve spojení s otěsnými hygienickými a ubytovacími

1 Pařík, A.; Marxová, A.: op. cit. str. 6-7.

2 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 187.

3 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 184.

podmínkami, nedostatek stravy a sešlý život obecně mluví za následek vysoké procenty úmrtí, na které ghetto také nebylo připraveno. Nejvyšší počet byl zaznamenán v měsíci září a to 3 941 mrtvých.¹

Nepříjemností bylo také zhoršení vzájemných vztahů, které přijezd starých lidí z Německa způsobily. Chování německých lidí bylo ovlivněno starou pruskou disciplínou. Jejich bezhlavá disciplína vadila hlavně mladým lidem z *Protektorátu* a zavinila mnoho střetů mezi těmito dvěma národnostními skupinami. Toto potvrzují i následující slova: Říkali nám, že když dorazíme do Československa, budeme v přátelské zemi, kterou s námi spojuje nenávisť vůči Hitlerovi a pomocníkům jeho pomocníků. Jaké však bylo naše zklamání! Češi nás nenáviděli stejně, jako nenáviděl Hitlera, a vinili nás spoluodpovědnými za neštěstí, které je potkalo. Neviděli v nás druhý utrpení, nýbrž jen Němce, které nenáviděli.²

Na podzim 1942 však přijel transport z Vídně, který dovezl pouze mladé lidi, stejně tak jako v roce 1943 byli přivezeni mladí z Berlína. Situace se tedy pro německy mluvící vzhledem k tomu byla povolnější. Mladí Němci a Rakušané se samozřejmě nechtěli nechat ochudit o místa ve vedení správy ghetta.

Nesmíme také opomenout, že i v této době, kromě ostatních hrůz, stále odjížděly i transporty na východ. 26. října 1942 odjel transport s označením *By*³. Byl to první terezínský transport, který odjel do Osvětimi.⁴

V tomto období byly zavedeny prvky, které se klasickému táborovému charakteru vymykají. V prvním případě šlo o zavedení peněžního hospodářství, které s sebou logicky přineslo mzdový systém. Každý vzhledem tedy od května 1942 dostával mzdu v *ghettokorunách*. V této souvislosti byly otvírány obchody, kam si lidé mohli za své vydané peníze zajít a nakoupit zboží různých druhů. Do této chvíle bylo možno si pořídit potřebné věci u distribučního orgánu, který měl výdej na starost. V obchodech se prodávalo zboží ze zabaveného židovského majetku. Peníze bylo možné utratit také v nově zřízené kavárně.

Mezi skutečné pokroky, které byly pro vzhled podstatné, ale patřilo zavedení pošty, která do té doby fungovala jen ilegálně. V září 1942 byl zákaz o povolením styku zrušen, vzhledem vzhledem v tomto případě ale mohli odesílat svou korespondenci pouze v turnusech. Ze zájmu bylo povoleno pouze říci slova, jež musela být napsána holkovým písmem. Tento příkaz byl později pravděpodobně z propagandistických důvodů zrušen a psát se mohlo libovolně. Později bylo povoleno do Terezína zasílat na zvláštní povolenku balíky.

1 Chládková, Ludmila: *židovský život v Terezíně*, Oswald, 1999, str. 10.

2 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 149.

3 Polák Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 347.

4 Polák Josef; Lagus Karel: idem.

Přesto, že se v této době uvolnilo mnoho velkých zákazů, mnoho z nich jako například kouření trvalo i nadále, a mnoho dalších přibývalo. Lagerkomandant dr. Seidel obzvláště pil na dodržování zákazu plivání a odhazování papírků. Největším proviněním však byl pokus o útěk. Zvláště je, že za dobu trvání ghetta pokus o útěk nikdy moc nebylo. V ostatních táborech byl pokus o útěk trestán smrtí. V Terezíně se nepopravovalo: uprchlíci byli posláni transportem na východ, kde je ovšem čekala jistá smrt.

3. července 1943 nastala změna i u nacistů. Dr. Seidel byl nahrazen ve vedení tábora Antonem Burgerem. Po novém veliteli bylo požadováno, aby odstranil dojem, že Terezín je koncentračním táborem, a aby pokračoval v cestě, která byla již od začátku vytyčena. Tedy vyvolat dojem, jak zvenčí tak zevnitř, že Terezín je samosprávným městem, které si řídí sám. Prvním krokem bylo přejmenování ulic. Jména ulic opět získala civilní podobu a povodní označení bylo zakázáno užívat. Důvod, proč měli nacisté potřebu vykreslit Terezín jako samosprávné město, byl zcela evidentní. Ufiv květnu 1943 byli v ghettu přijati novináři z německého tisku a v této době si návštěvu vydobyl také německý *ervený kříž*¹. Zástupci *erveného kříže* byli návštěvou zdeňeni a podali o tom zprávu *Mezinárodnímu červenému kříži*. Nacisté tudíž věděli, že návštěva jeho zástupců je v budoucnu nemine, a že se budou muset hodně snažit, aby nedostatky v ghettu zamaskovali.

V létě 1943 se nacházelo podle H. G. Adlera terezínské ghetto na vrcholu, období normalizace poměrů bylo ve svém cíli.²

1. 2. 4 Třetí období

Třetí období se počítá od léta 1943 až do září 1944. Paul Eppstein byl *řídovským starším* až do konce tohoto období. Byl pak nahrazen Benjaminem Marmelsteinem. V únoru 1944 byl jmenován táborovým velitelem SS Obersturmführer Karl Rahm.

Na konci léta 1943 začali po sedmiměsíční pauze opět transporty. Do jednoho transportu zasáhl sám Burger, nacisté se báli povstání, a proto byli do transportu zařazeni hlavně mladí lidé i ti, kteří byli do té doby před transporty chráněni. Vybráni byli i členové transportu AK pod záminkou pracovního nasazení. SS se poté snažila vyvolat zdání, že tento transport byl posledním. Ovšem v prosinci 1943 byl ohlášen další transport, který snížil počet obyvatel z přibližně 40 000 na 34 655³. Další velké transporty byly ohlášeny na květen 1944, kdy bylo ve

1 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 193.

2 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 196.

3 Polák, Josef; Lagus, Karel: op. cit. str. 163.

byl přilepen leták, který informoval o prázdninách. Všechny místnosti byly vyzdobeny dekorativními ukazateli s nápisy a obrázky, které znázorňovaly hledaný cíl. Všechny budovy, které byly opráskané fasády, se musely natírat, stejně jako dvory, které byly položbořené. Byla dokonce zřízena jídelna, kde se mohlo podávat jídlo na talířích, v c v Terezíně naprosto nevídaná. Nestalo se však pouze uvnitř kulis, opravami proly i interiéry domů, které byly předešlé určení jako místo, kam se návštěvníci měli vodit. Také se vylepšovalo zřízení nemocnice a chorobinců, které do této chvíle bylo v katastrofálním stavu. Upravovány byly domovy mládeže. Zřízen byl i divadelní a koncertní sál, z tlocvičky v bývalé Sokolovně se stala modlitebna. Na všech terasách se objevily slunečníky a stolečky se fídkami. Zlepšeny byly i prostory, kam se ukládali mrtví. Na zdi se napsaly hebrejské nápisy a podium pro předčítatele modliteb bylo zahalené černou látkou. Vznikl také urnový háj. Byl odstraněn název ghetto a nahrazen označením *židovské sídelní území*. Vznikl také transportní číslo ale identifikační číslo a *Denní rozkazy* byly změněny na *Sdělení židovské samosprávy*. 18. června 1944 byla ve sdělení *samosprávy* zrušena jedna z nejstarších povinností: „Znovu se upozoruje, že neplatí povinnost zdravit a hlásit se.“¹ Organizace volného času, která do té doby sice fungovala a byla ze strany SS spíše trpěná, byla zřízena oficiálně. Každý den nabízel mnoho kulturních programů i sportovních aktivit.

Návštěva byla naplánována na 23. června 1944. Komise byla složená ze dvou Dánů a jednoho Němce.² Místem je kromě velitele Rahma provedli i další představitelé nacistického Německa. Celý tábor zahrál třílenné komisi naučené divadlo, přesto se komise omlít nenechala a ve své zprávě oznámila, že místo je nepřehledné. Svě hodnocení však poté zmírnila slovy, že je obdivuhodně čistě.³ S tímto mohl být Rahm a všichni ostatní představitelé nacistického Německa absolutně spokojeni a za odměnu vyhlásili na 24. a 25. června pracovní volno. Mnoho z nich se tímto nechalo ukolébat a věřilo, že podle slov bývalého velitele dr. Seidla je z Terezína konečně ono *rajské ghetto*.⁴

1. 2. 5 čtvrté období

čtvrté a závěrečné období ghetta začalo koncem září 1944 a uzavírá se s koncem války. *židovským starostem* byl Benjamin Murmelstein, který se ve funkci dožil konce války. Táborovým velitelem zůstal také až do konce války Karl Rahm.

1 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 447.

2 Jednalo se o Maurice Rossela, který po své návštěvě v Terezíně sepsal známou Rosselovu zprávu o Terezíně.

3 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 225.

4 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 198.

V tomto období, kdy se ghetto začalo zevnitř rozpadat. S tím, jak se posunovala na východ Rudá armáda, se v Terezín objevovalo více a více transportů, které plynuly z východních koncentračních táborů v zóně, kde již plynuly. Až v této době terezínští uvězněni zjistili, že transporty na východ nebyly pracovní, jak doufali, ale čistě vyhlazovací.

S tím, jak se posunovala východní i západní fronta, bylo jasné, že Hitler válku už nemohl vyhrát. Přesto se pokračovalo s *končným řešením židovské otázky*, což znamenalo pokračovat s transporty do vyhlazovacích táborů, a to co nejrychleji. Důvodem, proč se ve vyhlazování pokračovalo, byl naprosto prozaický. Konec války byl otázkou, kolik z nich a nacisté se potřebovali zbavit nepohodlných svědků svého bestialního vyvraždění. Toto samozřejmě platilo i pro Terezín. Rahm nechtěl ale vyvolat paniku, proto byly transporty představeny jako pracovní. Jednalo se dokonce o založení nového pracovního tábora, kde měl být velením pověřen ing. Otto Zucker, který jím od začátku působil ve vedení terezínské *samosprávy*. V transportech mělo být odvezeno 5000 průceschopných mužů ve věku od 16 do 55 let. Transporty odjely s nimi i ing. Zucker a vedoucí hospodářského oddělení Schliesser. Odsun těchto dvou měl dodat špracomu transportu na vřohodnosti.¹ V následujícím měsíci bylo zlikvidováno mnoho dalších mužů z vedení *samosprávy*.

Následoval transport za transportem v celkovém počtu 11². V dalších transportech už nebylo dbáno na to, zdali je člověk prominent, jen *Rady starších* i válečný invalida. Odvářeni byli všichni. Poslední transport byl vypraven měsíc po zahájení divokých odsunů, tedy 28. října 1944. Tímto transportem odjelo něco přes 18 000 lidí přímo do Osvětimi³. V Terezíně bylo k 31. říjnu 1944 celkem 11 068 osob (819 dětí, 4 543 žen, 1642 mužů a 4 064 starých osob).⁴

Vše bylo v troskách. K tomu, aby všechny práce mohly nerušeně pokračovat, bylo zapotřebí prodloužení pracovní doby a využití dětí. Od 9. listopadu byla pracovní doba prodloužena na 70 hodin týdně bez volného dne.⁵ Pracovat musely děti od 10 let. Práce, které do této doby zastávali muži, museli nyní zvládnout ženy a starci. Přesto se v zájmu poměrně krátkou dobu podařilo zdecimované ghetto uvést opět do chodu.

Do Terezína v tuto dobu stále plynuly transporty. Jednalo se hlavně o mířence a partnery židů z Protektorátu. Tito lidé už však neměli jedinou šanci s ostatními obyvateli splynout. Přicházeli také zajatci ze slovenské Sereďi, kde byl pracovní a pracovní tábor. Přibývali

1 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 240.

2 Polák, Jiří; Lagus, Karel: op. cit. str. 347.

3 Polák, Jiří; Lagus, Karel: op. cit. str. 347.

4 Polák, Jiří; Lagus, Karel: op. cit. str. 245.

5 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 245.

také fiid z Ma arska. Dohromady bylo do Terezína p ivozeno n co kolem 8 600 osob.¹

Jiřl v prosinci do-lo k novému uspo řádání *řidovské samosprávy*, která byla op t schopna pracovat jako p edtím. *Samospráva* v-ak jiřl neoznamovala řládné nové řákazy, na řzení i povinnosti. Naopak stávající na řzení byla opomřjena a nová nebyla vydávána. *Star-řm* se stal dr. Benjamin Murmelstein, který tuto funkci vykonával ařl do konce války.

Sřilil také tlak a práce mezinárodnřích organizací. Do Terezína byly zasřlány balřky s potravinovou pomocí. Snahy t chto organizací byly zavr-eny relativním úsp chem. Na 5. února byl ohřlá-en transport 1 200 lidí, který m l sm ovat do řMřycarska. Tomu, ře by m lo 1 200 –astlive zamřit do řMřycarska, samoz ejm nikdo nev il. P esto se na-lo mnoho optimist , kte ř se snařili do transportu dostat. V transportu odřelo 518 N mc , 433 Holan an , 154 Raku-an a pouze 95 řech a Moravan .² Transport dořel v po řádku do řMřycarska 10. února 1945.

Poslední m řice v ghettu byly řzeny podle sv tovřch událostř. Byly to také m řice plné rozporuplnřch situací. Na jedné stran ř byl dovolen transport 1 200 v z ř do řMřycarska, zmřr ovala se pravidla, řáborové velenř lp lo na tom, aby se i nadále po řádaly kulturnř akce. Denn ř byl od 18 hodin program v kavárn ř a ve Spole enském dom ř od 19.15 hodin. Na stran druhé se pokrač ovalo ve vyhlazování řiid . To v-e vycházelo z toho, ře sám Himmler v této dob řápál a nebyl si jist, jakou cestou se má vydat. Podle toho vypadala na řzení, která se otázce řiid v novala.

Terezín také řekala nová náv-t va *Mezinárodnřho řerveného k řřle* a na Eichmann v rozkaz³ byla znovu rozřeta zkrá-lovacř akce. Op t se v-ude břlilo, natřrlo, uklřzelo a celkov vylep-ovalo, ke zkrá-lování tentokrát ale pat ilo i pálení v-ech materiál , které by mohly prokázat, co se p ed za řátkem roku 1945 v Terezín řd lo.⁴

Komise p řijela 6. dubna 1945. P řijel delegát *Mezinárodnřho řerveného k řřle* v Berlřn řr. Lehner a delegát ur enř v řienev vřřhradn ř pro Terezín Paul Dunant. Po ghettu je nedoprovázel Rahm, který onemocn il, nřřbrřl Günther spole n s Eichmannem a dal-řmi nacisty. Pro komisi bylo op t p řpraveno divadlo, které v zni museli sehrát. V záv řu zprávy, kterou dr. Lehner o stavu Terezína sepsal, upozor uje, ře mu řelnř p edstavitelé nacistického vedenř řřbili, ře z ghetta nebude jiřl nikdo deportován.⁵

Stále hrozilo, ře se p es řlib, který nacisté dali, mohou rozřet dal-ř transporty. A také se p řpravovaly, jedním m lo nap ř. odřet 600 vřznamnřch v z ř v řele s Murmelsteinem a dal-řm

1 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 246.

2 Polák, Ji ř; Lagus, Karel: op. cit. str. 261.

3 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 253.

4 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 249.

5 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 255.

asi 1 800 emeslník , cesta byla naplánována do Bavorska. Ani jeden z nich ale neodjel. Dunant p ijel na kontrolu Terezína v dubnu je-t jednou a to 21. dubna, dozv d l se totiž o chystaných tajných transportech. *fidovskou samosprávu* tehdy ujistil, že v *Mezinárodním červeném kříži* mají plnou podporu. žádné konkrétní kroky však neučinil. Již 13. dubna byli odvezeni na svobodu vichni dán-tí v zni.

Od 20. dubna začaly p ijíždět evakuační transporty, kterými do Terezína dorazilo na dva tisíce zuboflených v z z jiných táborů. V těchto transportech se vraceli i v zni, kteří před tím v Terezíně pobývali. P icházeli však v naprosto vyhladovělí, vychrtlí a na pokraji smrti. Pro novp íchozí musela být vyklizena kasárna, kam by mohli být uloženi. Ufí 24. dubna byl zji-t n první p ípad skvrnitého tyfu. Nemoc se pak velmi rychle šíila, a aíl po p evzetí ghetta Rudou armádou musel být Terezín uzavřen a byla zavedena karanténa. Masové umírání bylo op t na denním pořádku. Práce s p íchozími z východu nebyla jednoduchá, bylo pot eba je odvívit, ale nebylo možné je dostat do dezinfekce. Evidentně se báli toho, že budou je-t tady zplynováni. Terezín-tí v zni se snažili se o tyto ubofláky postarat.

Od 2. května 1945 již delegát *Mezinárodního červeného kříže* Paul Dunant v táboře setrval a postupně přebíral Terezín pod svou kontrolu. Je-t 5. května se *fidovský star-í zú astnil* pravidelného hlá-ení u velitele tábora Rahma, poté však SS opustila Terezín a Dunant již získal zcela kontrolu nad táborem. 8. května 1945 prob hly poslední boje v blízkosti Terezína a v 21:30¹ přijely první sovětské tanky.

---

1 Kárný, M.: Ž terezínskému kalendáři..., op. cit. str. 61-66.

2. VZNIK, VÝVOJ A SCHÉMA TEREZÍNSKÉ *řIDOVSKÉ SAMOSPRÁVY*

2.1 Vze ská *samospráva* v koncentračních táborech

Věchny nacistické koncentrační tábory spojovala jedna věc a to vze ská *samospráva*. SS zavádělo tyto *samosprávy* podle knihy J. Poláka a K. Laguse z dvoudvoud. ¹ Za prvé, aby se jejich povinnosti omezily i na porouění a strážní službu, i mfl v t-inu práce nechali na v zních. Za druhé to byl pokus vyvolat mezi v zni nepokoje. SS totiž p edpokládala, že privilegované postavení n kterých v z zp sobí rozkol v jejich spole enství a tím i oslabí jakékoli pokusy o odpor. Jednozna n se ale nedá mluvit o tom, že by tyto *samosprávy* m ly n jakou moc rozhodovat. Hlavní funkcí bylo spí-p edávání n meckých rozkaz dál. Terezínská *samospráva* se v-ak od t ch v ostatních táborech li-ila. Na první pohled se zdá být daleko civiln j-í, což byl také zám r. V pozd j-ích dobách ghetta byla sv tu prezentována spí-e jako klasické vedení m sta v ele se starostou. Základy řidovského vedení ghetta byly polořeny je-t v Praze.

2.2 Formování terezínské *řidovské samosprávy*

Vyst hování do terezínského tábora m la na starosti Úst edna *pro řidovské vyst hovalectví v echách a na Morav*. fiNO byla jakýmsi výkonným orgánem Úst edny a byly jí pod řizeny věchny ostatní nábořenské obce v Protektorátu. V podstat -lo o to, že Úst edna p edávala fiNO r zné rozkazy a úkoly, které m la fiNO pro Úst ednu plnit. Toto fungovalo p esn podle p edstav, které formuloval Heydrich ve sm rnici z 21. zá í 1939, kde p ikazuje zru-ění v-ech řidovských *samosprávných* orgánu a jejich nahrazení *Radami star-ích*, které m ly plnit rozkazy okupa ních orgán. ² Díky t mto opat ením získala fiNO velmi -patnou pov st a řidě se jí za ali i obávat. ³

Jedním z úkol , které fiNO od Úst edny dostala, bylo z řizení terezínského ghetta a odsun v-ech obyvatel Protektorátu echy a Morava, kte í dle norimberských zákon spadali do kolonky řid. Na p řkaz Úst edny bylo vypracováno obsáhlé memorandum *Ghettoizace řid v*

1 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 116.

2 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 13.

3 Tuto situaci velmi dobře popisuje i dobová anekdota: „Uprost ed noci za ne u Kohn pronikav vyzván t zvonek. ř Gestapo, okamřit otev řit! Na eřl Kohnovi s úlevou vydechnou: ř Dáky bohu, uřl jsem myslel, že je to Nábořenská obec. ř viz Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 37.

*Protektorátu Čechy a Morava*¹, které obsahovalo návrhy samosprávného vedení v ghettu, a které bylo 6. listopadu 1941 *Ústřední* odesláno. Spis navrhoval, že do ghetta by mělo být postaveno vedení (*Leitung*), které by řídilo práci říšské *samosprávy*. Tato *samospráva* by pak byla rozdělena do pěti hlavních oddělení, která by zabezpečila chod ghetta. V dalším spisu nazvaném *Návrh na říšskou správu ghetta*² přinesla říšská podrobněji říšská jednotlivých oddělení a jejich náplň práce.

Tento návrh zkoncipoval jeden z předních představitelů pražské říšské fiNO Jakob Edelestein, který působil jako zástupce představy říšské, s dalšími spolupracovníky. Početlo se v něm s *Vedením, Radou starších* a s dalšími pěti odděleními:

1. Oddělení administrativy, kam spadaly prezidiální kancelář, soudnictví, policejní a správní exekutiva, evidence obyvatelstva a dopravní správa.
2. Hospodářské oddělení, kterému příslušelo hospodářské plánování a dohled, evidence pracujících, zásobování, skladové hospodářství, výroba, říšské provozy, distribuce, hospodářská správa budov a pozemků.
3. Finanční oddělení, které mělo spravovat pokladnu a centrální účetnictví.
4. Technické oddělení, kam patřila pododdělení jako technické plánování a dozor, veřejné technické zásobování, realizace staveb, zemní práce, kanalizace a vodní stavby.
5. Oddělení zdravotní a sociální péče, kde byla navržena pododdělení zdravotního dozoru a evidence, provozy (karantény, koupele), léčebny, sociální péče (domovy pro staré a mladé) a pohřební ústav.³

V Praze se nenovela pozornost pouze samotné organizační struktury nově vznikajícího tábora. V listopadu 1941 porady na *Ústřední* velmi pečlivě jednaly o další neméně významné věci a to personální obsazení ve vedení a jednotlivých oddělení. Byly vypracované dva seznamy jmen, které měly usednout do *Rady starších*. Jeden vypracoval tehdejší představa říšské dr. František Weidmann jako představa říšské, druhý pak sepsal Jakob Edelstein jako představa říšské.⁴ *Ústřední* vybrala seznam říšské a říšským *starším* jmenovala Jakoba Edelsteina a jeho zástupce ing. Otto Zuckera. Ostatní říšské *samosprávy* byli také jmenování ještě v Praze. Po vzniku ghetta pravomoc obsazovat funkce v *samosprávě* převzala táborová komandatura, která poté sama vybírala, kdo bude zastávat správní úkoly.

Příblížším pohledu na věc, je zcela jasné, že představitelé říšské se nesnažili vytvořit žádný nový model organizace. Samosprávné řízení v Terezíně a jeho vztah k táborové

1 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str.65.

2 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 14.

3 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 64-65.

4 Bondyová, Ruth: *Jakob Edelstein*, Sefer, Praha, 2001, str. 238.

komandatu e bylo vícemén postaveno na podobném základu jako spolupráce mezi fiNO a Úst ednou v Praze. Stejn tak, jako byla fiNO výkonným orgánem Úst edny v Praze, stala se terezínská samospráva v podstat výkonným orgánem táborové komandatury. V tábo e byl zachován i zvyk ústního p edávání rozkaz a na ízení. Ani Úst edna ani táborová komandatura nikdy nic nevydávaly písemn , ale vřdy jen ústn p i jednáních. Bylo na fiNO nebo na terezínské samospráv , aby o kařdém jednání napsaly takzvaný *Aktenvermerk*¹ neboli *spisový záznam*. Vysv tlení této zvlá-tní praxe je nasnad , nacisté takto zanechali celou odpov dnost na druhé stran . Poslední terezínský *Aktevermark* nese datum 5. kv tna 1945². Také m sí ní zprávu o innosti musely p edkládat jak fiNO v Praze, tak *Rada star-ích* v Terezín . Takovýchto podobných aspekt by se na-lo jist je-t daleko více. D vod , pro byl systém šspolupráceõ mezi nacisty a řidovskou stranou nastaven tak, jak byl, bylo mnoho.³

V Praze byl tedy na rtnut model organiza ní struktury řidovské samosprávy v Terezín . Mnoho p edstav bylo naivních, projevovala se v nich víra, ře řidé skute n jedou do tábora, který je pracovní a ře v t-ina z nich se uplatní v n jakém odv tví, a práce v továrn nebo na poli. Nacisté tyto naivní p edstavy nepotírali,ale naopak této situace vyuřřivali. Nep áli si řládné revolty a m li zájem na tom, aby odsuny řidovského obyvatelstva prob hly v klidu. řidé v Praze je-t nemohli v d t, ře realita v Terezín bude úpln jiná a ře samosprávné m sto, které si m li vybudovat, je pouhou iluzí.

---

1 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 18.

2 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: idem.

3 Do devřti výřřířných bod je shrnuje H. G. Adler:

- 1) Autonomie řid z stala zdánliv zachována.
- 2) Diktatura SS byla neomezená, ale skrytá.
- 3) P řslu-řící SS nevydali nic z rukou a mohli se jako v -řírna skrývat za řidovskou exekutivu.
- 4) P řslu-řící SS si u-et ili spousty práce; jejich lenost nesmí být nikdy podce ována.
- 5) Sebezni ení řid , jeřli si p ál Heydrich, bylo s p edstihem p ipraveno administrativním zotro ením, cofl
- 6) vyřřadovalo, aby řidé sami sebe p izp sobili nacionáln socialistické doktrín , jeřli se nejd sledn j-řím zp sobem uskute nila v systému SS.
- 7) řidovským funkcioná m byla kařřdodenn demonřrována jejich bezpodmíne ná bezmocnost,
- 8) byla oslabena jejich odolnost a
- 9) jejich autoritá řká řřínová existence ó odrářřející se v jejich moci ó tak z stala zachována.

Viz Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 52.

2. 3 Po átky *řidovské samosprávy* a její vývoj

2. 3. 1 Po átky *řidovské samosprávy*

V dob po p íjezdu prvního *řidovského star-ího* Jakoba Edelsteina s jeho pomocníky do Terezína, jifl muffi z transportu AK I zahájili první stavební práce, které m ly p ipravit prostory kasáren pro tisíce lidí, jeřl m ly být do Terezína záhy p ivezeny. V Terezín panoval nevídaný chaos, který bylo nutné co nejd íve ukon it a zavést pom ry, které byly naplánovány v Praze i p esto, fle v-em, kte í s Edelsteinem p ijeli, bylo jasné, fle situace, do které se dostali v bec neodpovídá tomu, co jim bylo ze strany nacist slibováno. O ividn se nejednalo o řádné samosprávné m sto, ale o v zení, o emfl nov p íchozí vedení p esv d ily hned první minuty v Terezín , kdyřl se setkali s muffi z AK I, kte í je o v ze ských pom rech informovali.¹ Bylo nutné se okamřit vypo ádat s tím, fle nic nebylo p ipraveno, na ubikacích nebyly slamníky, kuchyn nem ly dostate nou kapacitu, léka ská pé e byla naprosto nulová.

V p ízemí *Sudetských kasáren* byla z ízena provizorní kancelá pro řidovské vedení, které se muselo s touto neblahou situací vypo ádat. Nebyla to v-ak jednoduchá záleřitost, jelikofl lidé z p echázejících transport se cítili být podvedeni, cofl vedlo k mnoha poty kám. Asi nejnebezpe n j-í situaci zařil Edelstein poté, co bylo zve ejn no na ízení, fle muffi a fleny musí bydlet odd len . Skupina rozezlených flen se na n j vrhla do jeho kancelá e.² Po tomto incidentu byla poprvé povolána *Ghetto-Wache*, neboli *strářl ghetta*. Spolu s eskými etníky, kte í byli sou ástí ghetta od jeho za átku, pomáhali udržet klid a po ádek.

Pozd ji bylo celé vedení p esunuto do kasáren *Magdeburských*, které z staly sídlem *samosprávy* ařl do posledních dn ghetta. A a koli podmínky ghetta nebyly takové, jaké si řidé je-t v Praze p edstavovali, za alo vedení pracovat na organiza ní struktu e tábora, která, ařl na výjimky, korespondovala s návrhem vypracovaným p ed odjezdem v Praze.³

Na po átku provázel ghetto obrovský chaos a nedostatky se objevovaly v-ude. Bylo tedy na Edelsteinovi a jeho kolektivu, který s ním p ijel z Prahy, aby se pokusili o urovnání této bezút -né situace a pokusili se uvést prařské plány v praxi.

---

1 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 15.

2 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 251.

3 To potvrzuje i první *Denní rozkaz*, který *Rada star-ích* 15. prosince 1941. Viz Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 51.

2. 3. 2 Vývoj židovské samosprávy

Administrativní rozvržení zůstalo v podstatě zachováno tak, jak bylo představeno v Praze na Ústřední radě. Do čela samosprávy se postavil židovský starosta se svým zástupcem a škabinetem¹, kterým byla Rada starostů.

Jedním z prvních kroků vedení samosprávy bylo zavedení takzvaných *Denních rozkazů Rady starostů (Tagesbefel)*, jež byly vydávány v němčině nebo úředním jazykem ghetta byla němčina. Jejich obsah seznamoval obyvatele ghetta s rozkazy a nařízeními a dalšími informacemi. První *Denní rozkaz Rady starostů* byl vydán 15. prosince 1941 a poslední 12. dubna 1945.² Ovšem v rámci zkrácování byly od dubna 1944 nazývány *Sděleními židovské samosprávy (Mitteilungen der jüdischen Selbstverwaltung)*.³ Rozkaz z 15. prosince 1941 seznamuje s obecnou strukturou samosprávy, ale již v rozkaze z 19. prosince⁴ se objevuje podrobnější popis, který vysvětluje organizaci ghetta od základů. Organizované muselo být v-ě.

V kasárnách musel být přehled o věcech v nich a každá kasárna se stala samostatnou jednotkou. Nejmenší organizovanou jednotkou byl pokoj, podřízený *starostu pokoje (Zimmerältester)*, který zodpovídal za klid, pořádek, čistotu a evidenci, jakof i za nástup svých obyvatel do práce, a jenž rovněž dohlížel na rozdělování jídla pro ně. Pokoje byly po skupinách spojeny do větších celků a podléhaly *starostům skupin (Gruppenältester)*, kteří byli pomocníky *starostů budovy (Gebäudeältester)*. *Starost budov* dostával rozkazy od *ústředního vedení budov. Sdělení vedení* a jsou dodnes (konec roku 1943)...vydávána formou denních rozkazů a apelů.⁵ Základní jednotka kasárna byla propojena se věmi odděleními *Rady starostů* ve formě poboček jako byly vlastní technická správa budov, určení pracovního nasazení, pořádková a úklidová služba, vedení budov, ambulance a marodky a jiné.⁶

V prvních měsících bylo vedeno ghetto velmi přesně a bylo dbáno na rychlý postup v budování věch organizačních struktur a jejich provázání. *Samospráva* se musela vypořádat s primitivními podmínkami ve věch oblastech. Marodky a zdravotnická zařízení byly naprosto nedostačující a spíše katastrofální, kuchyně nebyly schopny nakrmit takové množství lidí, které se rapidně zvyšovaly a inflační síť zafířovala kolaps. I přes tyto základní potíže se vedení drželo svých plánů, i co se týkalo produkce, zprovozovány různé dílny, které mohl pomoci s

1 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 44.

2 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 39.

3 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 40.

4 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 56.

5 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...I.*, op. cit. str. 119-120.

6 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...I.*, op. cit. str. 120.

problémy souvisejícími s poty v z jako krej ovny, záme nictví, truhlárny, obuvnictví.¹ Práv produkce a pracovní uplatn ní fíidovských v z byly prioritou a to nejen v terezínském tábo e, kterou m li *fíidovský star-í* a *vedení* stále na pam ti. V ílo se, fe nacisté budou fíidy v táborech vyuffívat jako pracovní síly, nikdo nemohl tu-ít, fe pravda je jiná. Proto se také na práci a za len ní v z sp chalo. V-ichni muffi schopní práce byli p íd lováni k pracovním jednotkám *Hunderschaften*. Každá jednotka byla tvo ena stovkou nekvalifikovaných d lník , kte í byli vyuffívání na r zné práce. Správa také p ebírala dohled nad zem d lskou produkcí. V ílo se, fe práce m fe zachránit fíivoty a zastavit transporty.

Vedení se muselo starat i o pr b h transport na východ a vytvo ílo *transportní komisi*, která se skládala z len *Rady star-ích*, *úst edního sekretariátu* a dal-ích zástupc jednotlivých odd lení správy.²

V dob , kdy se Terezín celý stal ghettem, byla *samospráva* jífl vybudována p esn podle nacistických p edstav. Jak pí-e Ruth Bondyová, m fleme jí p írovnat k pyramid , kdy na vrcholu stojí jeden ílov k s absolutní mocí, kterému jsou pod ízení dal-í. Tento model dokonale kopíruje nacionáln socialistické my-lení.³

Do této doby byla *samospráva* de facto homogenní, jelikofl se na ní podíleli pouze fíid z Protektorátu, kte í spolu vícemén vycházeli, p estofle mnohdy pohled sionist se s pohledem eských fíid rozcházel. Velkým zásahem pro *vedení* byl p íjezd n meckých a rakouských fíid . Nov p íchozí se samoz ejm na správ cht li také podílet. A jífl v íjnu 1942 p ínesl *Denní rozkaz* 3. íjna 1942 informaci o reform *Rady star-ích*, do které tentokrát zasedli i n me tí a rakou-tí fíidé.⁴ K dal-í reform ve vedení do-lo velmi záhy a to v lednu 1943, kdy *Denní rozkaz* z 31. ledna 1943 vy-el s nadpisem: *Nov utvo ená fíidovská samospráva*, a pokračuje textem:õNa rozkaz nad ízených orgán byla fíidovská *samospráva* reorganizována: V ele ghetta je t í lenné vedení: fíidovským stra-ím je dr.Paul *Israel* Eppstein, jeho zástupci jsou Jakob Edelstein a dr. Benjamin *Israel* Murrelstein.⁵ Od této chvíle vedení ztrácelo kredit, který se Edelsteinovi p es po áte ní rozpaky poda ílo získat. Tito t i muffi, kte í se najednou objevili spole n v ele terezínského spole enství, nebyli schopni spolupracovat a vytvo ít tak n jaký spole ný koncept, který by navázal na jífl zavedené po ádky v ghettu. Od této chvíle ufl nevystupovalo vedení jako homogenní tým spolupracovník , ale bylo rozd leno na t i skupiny, které proti sob navzájem intrikovaly.⁶*Vedení* pozbylo síly a v o ích ostatních obyvatel Terezína se za alo prom ovat

---

1 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...I.*, op. cit. str. 122-123.

2 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 277.

3 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 261.

4 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 239.

5 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 292.

6 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...I.*, op. cit. str. 161.

pouze v rozhádaný spolek prominent , který spí-e nefl zlep-ování situace, e-íl své osobní spory. Svár, který nastal jak mezi oby ejnými obyvateli kv li rozdíl m v národních charakterech, tak svár mezi vedoucími pracovníky *samosprávy* a ve finále svár mezi *vedením* a v-emi ostatními, bylo p esn to, co nacisté pot ebovali. Bránili tak vzniku jednotné síly, která by se jim mohla postavit.

Eppsteinovo vedení bylo diametráln odli-né a vycházelo také z osobního samotá ského charakteru. I jeho zp sob vedení *samosprávy* se stal tedy daleko chladn j-ím a odosobn ým.

Tento triumvirát trval afl do Edelsteinova zat ení 10. listopadu 1943 za údajnou spoluú ast na út cích fiid .¹ Byl pak transportován do Osv timi. Po jeho odjezdu se na místo zástupce *řídovského star-ího* dostal jeho kolega ing. Otto Zucker.

Od za átku roku 1944 afl do zá í téhoř roku bylo hlavní náplní práce *řídovské samosprávy zkrá-lování* m sta, a hlavním organizátorem byl dr. Benjamin Murrelstein.

V srpnu 1944 uve ejnil *úst ední sekretariát řídovské samosprávy* takzvaný *plán len ní*. *Plán len ní* uvádí detailní rozd lení v-ech odd lení *samosprávy* k 1. ervenci 1944.² Díky n mu je z ejmé, ře od skromných po átk na konci roku 1941 se aparát *samosprávy* rozrostl do ob ích rozm r . Celý spis m l ujasnit vztahy mezi jednotlivými odd leními a jejich názvy. Za necelé t i roky se terezínská *samospráva* rozbuřela do aparátu, pod kterým by mohla fungovat normální spole nost. V p ípad Terezína ale správa p sobila spí-e absurdním dojmem. Adler tuto absurdní situaci vysv tluje tím, ře v ur itou dobu se pronásledovatel za íná podobat své ob ti, ob ře se ale p izp sobuje svému pronásledovateli.³

Na podzim 1943 byl nacisty zlikvidován i Paul Eppstein a v t-ina p edstavitel vedení *samosprávy* s ním. Byli odvezeni transporty mezi 28. zá ím a 28. řjnem 1944 do Osv timi, kde absolutní v t-ina z nich zahynula. Terezín tím byl velmi zasafen, jelikoř z stal bez jakéhokoli vedení a muselo dojít k novému uspo ádání *řídovské samosprávy*, k n muř do-řo 13. prosince 1944.⁴ Do funkce *star-ího* byl dosazen Benjamin Murrelstein a *Rada star-ích* byla slořena ze zástupc protektorátního, n meckého, rakouského a nov í dánského a holandského řídovstva. Ani toto nové vedení to nem řo jednoduché, jelikoř se potýkalo s naprostým nedostatkem v-eho. Postrádány byly zejména pracovní síly a zdravotnický personál. V t-ina lidí v produktivním v ku byla odvezena na východ a nezbylo nic, nefl povolat do práce také starce a d ti a zvý-ít pracovní dobu.⁵ Táborový provoz fungoval afl do jara roku 1945. Ov-em s blřícím se koncem války postupn za al polevovat. Poslední *Sd lení řídovské samosprávy* bylo vydáno 22. dubna

1 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 388.

2 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 9.

3 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 37.

4 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 477.

5 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...I.*, op. cit. str. 245.

1945¹, po druhé návrat v Paula Dunanta z Mezinárodního červeného kříže, který Rad starších pislíbil podporu.² Ke konci dubna 1945 se hlavní starostí vedení staly transporty vyhladovělých a nemocných v z , které byly do Terezína sváfleny z ostatních koncentračních táborů. 5. května 1945 p evzal terezínské ghetto červený kříž a SS uprchlo³. Je-týfl den Murrelstein rezignoval na svou funkci *řídovského star-řho*.

Pokud se podíváme obecně na vývoj *řídovské samosprávy* zjistíme, ře nebylo jednoduché v atmosféře obrovského útlatu vybudovat aparát, který by n co tak hr zného, řím terezínské ghetto bylo, vedl. Ve chvíli, kdy se vedoucí představitel m zdálo, ře se blíflí k n jakému výsledku své usilovné práce, vřdy p í-el zásah nacistů, který mraven í práci rozbil a poslal zp t na za átek. Hlavním problémem, kterému se kařdý z *řídovské samosprávy* snařil p edejít, byly transporty, které vřdy ghetto ochromily. Proto se *samospráva* soust edila zejména na vyuřtíflí v z jako pracovní síly, jelikoř se domnívali, ře to je to hlavní, o co nacist m jde. Vyřflít jejich práci ve vále ném hospodá ství. Bohuřel, nikdo nep edpokládal, ře hlavním cílem nacist je pouze jejich likvidace.

2. 4 Schéma terezínské řídovské samosprávy

2. 4. 1 řídovský star-ř

řídovský star-ř neboli *Judenältester* byla nejvýznamn ěí funkce *samosprávy* ghetto. Ozna ení *star-ř* vysv tluje Ruth Bondyová jako odkaz dávného st edov ku, který se dochoval pouze v podvrřleném antisemitském spisu z 19. století nazvaném *Protokoly siónských mudrců* a nacisté si ho vybrali, jelikoř ozna ení řštarostař se z jejich pohledu k mén cenné rase nehodil.⁴ Pozice se zdála být neuv íitelně silná a mocná, jelikoř *Judenältester* byl jediný, kdo n jaké skute né pravomoce, sice omezené, m l. V podstat ěve se d lo jeho jménem. Kařdý v ze byl zodpov dný bezprost edn ěmu. Dokonce v-echny d leřflité zam stnanice *samosprávy* jmenoval a odvolával práv on. Sm l se jako jediný stýkat s velitelem SS (v-ichni ostatní v zni m li p ísný zákaz oslovit jakéhokoli p íslu-níka SS). Na druhou stranu pokud do-lo k n jakému pochybení, byl to práv *řídovsky star-ř*, kdo se musel SS za v-ě zodpovídat.

Výkonným orgánem *řídovského star-řho* byl *úst ední sekretariát*, jemuř byla pod řízena

1 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 493.

2 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...I.*, op. cit. str. 259-260.

3 Kárný, M.: řZ terezínského kalendáriař, op. cit. str. 61-66.

4 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 254.

v-echna odd lení *samosprávy*. *Úst ední sekretariát* byl zodpov dný za vydávání *Denních rozkaz* , které vydával jménem *Rady star-ích*. Pod v t-inou rozkaz byl podepsán vedoucí *sekretariátu*. Dále byly p ímo pod ízeny *fřidovskému star-ímu* také tyto instituce: *bezpe nostní odd lení* (obecní stráž, detektivní odd lení, pořární ochrana a protivzdu-ná ochrana, hospodá ský dozor í orgán), *úst ední evidence* (evidence obyvatel tábora) a *banka řidovské samosprávy*.

Funkce *fřidovského star-ího* byla vrcholem pyramidy, kterou *samospráva* p edstavovala. Byla to funkce jist nezavid níhodná, jelikofl bylo t řké zavd ít se v-em. Tendencí v-ech t í *fřidovských star-ích*, kte í se v Terezín vyst ídali, bylo vycházet nacistickému velení do jisté míry vst íc. Je t řké posoudit, zda byla tato strategie správná í nikoli.

Roli *fřidovského star-ího* nelze posoudit pouze z vý tu jeho pravomocí. Musíme si pod tím také p edstavit n jakého konkrétního lov ka, který dle svého charakteru dal této funkci n jaký obraz. Každý ze t í terezínských *star-ích*, pokud nebudeme po ítat ing. Ji řho Vogela, který stál v ele vedení *samosprávy* od 10. kv tna 1945¹, zanechal na terezínské spole nosti jiný dojem.

2. 4. 2 *Rada star-ích*

Rada star-ích neboli *Ältestenrat* byla jakýmsi kabinetem² *fřidovského star-ího*. Sama o sob nem la v podstat řádnou moc, í kdyfl v-echny *Denní rozkazy* a pozd ji *Sd lení řidovské samosprávy* byla vydávána práv jejím jménem. *Radu star-ích* m řeme ozna ít spí-e jako poradní orgán *fřidovského star-ího*. S *Radou star-ích* prodiskutoval v t-inu krok , o kterých se na poradách hlasovalo. V t-ina len *Rady* m la také funkce í v jednotlivých odd leních *samosprávy*.

Pro jednání *Rady star-ích* existoval obsáhlý *Jednací řád*, který vypracoval vedoucí *úst edního sekretariátu* JUDr. Leo Janowitz, a který ve-el v platnost 2. ervna 1942.³ V pr b hu let se body m nily, ov-em základ z stal stejný. Bylo stanoveno, ře *Rada* bude mít 13 len , p í emfl v po tu 9 je jifl usná-eníschopná a to v p ípad , ře je p ítomen *fřidovský star-í* nebo alespo jeho zástupce. Sch ze se podle stanov musely konat minimáln jednou týdn , obvykle v ned li dopoledne. lenové *Rady* o obsahu porady museli zachovat ml ení.⁴

K výkonu radního krom t chto povinností, pat ilo také mnoho výsad. Každý radní m l

1 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 271.

2 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 44.

3 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str.. 50-51.

4 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, idem.

sv j vlastní pokoj, kde mohl být ubytován společně se svojí rodinou, což byla velká výsada, pokud si uvědomíme, že rodiny všech ostatních vězňů byly rozdělány hned po příjezdu do Terezína. I za řízení jejich ubytování nebylo srovnatelné s tím, v čem žili ostatní. Další výhodou byly v této příležitosti potraviny, proti čemuž bojoval zejména Jakob Edelstein. Jednou z největších výhod členů *Rady starších* byla až do podzimu 1944 ochrana před deportacemi, která se vztahovala na ně a 30 dalších osob, které si každý radní mohl napsat na takzvanou *ochrannou listinu*.¹

Rada se za dobu fungování terezínského ghetta musela několikrát reformovat. Nejvýraznější změny ve složení *Rady starších* byly dvě. Především zde byli zastoupeni pouze protektorátní židé. V roce 1942 však nastalo období, kdy se v ghettu začaly objevovat i další národnosti, což se promítlo i v *Radě*, kam byli na podzim 1942 dosazeni i židé z Německa a Rakouska. Na konci roku 1944 se do *Rady starších* dostali i Dánové a Holanďané.

Rada starších byla vnímána v zemi stejně rozpačitě jako zbytek terezínské *samosprávy*.² Opět je velmi těžké objektivně zhodnotit práci *Rady* a nelze vynést jednoznačný rozsudek. Prošlo jí mnoho lidí s vysokým morálním kreditem, ale také mnoho lidí, kteří své funkce a svá privilegia zneužívali pouze ve svůj vlastní prospěch.

2. 4. 3 Oddělení *samosprávy*

fidovská samospráva měla kromě svého *fidovského staršího* a *Rady starších* také oddělení, která měla rozdělená jednotlivá oddělení správy ghetta. Především jich bylo pět: administrativní, hospodářské, finanční, technické a zdravotnické.³ Postupně se rozvíjely i o další, jako byla ústředná práce, péče o mládež a organizace volného času.⁴

a) Ústřední sekretariát, ústřední evidence, bezpečnostní oddělení, banka *fidovské samosprávy*

Centrem tábora byl *ústřední sekretariát*. Byl výkonným orgánem *fidovského staršího* a všechna ostatní oddělení mu byla podřízena. Spadala pod něj například ústřední podatelna, kam mířila veškerá korespondence z ostatních oddělení, je-li byla adresována *fidovskému staršímu* i *Radě starších*. Dále se zde nacházela takzvaná rozmnožovna, která měla na starosti denní rozkazy, obědňáky a všechny formuláře. Dále to byla podatelna stížností, tarifní komise, personální kancelář a oddělení pro zvláštní úkoly. Jedním z úkolů bylo třeba vyhledávání příbuzenských svazků (mezi vězni). Nejmenším příjmem součástí *ústředního sekretariátu* bylo

1 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 44.

2 Mezi mladými českými židy byl oblíbený popěvek: „Mein Vater ist im Ältestenrat/ krade rád, krade rád, krade rád!“ Viz Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 38.

3 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 51.

4 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 10.

transportní oddělení, které bylo pověřeno sestavováním seznamů osob určených k deportaci.

Prvním vedoucím *ústředního sekretariátu* byl JUDr. Leo Janowitz, který přijel do Terezína ufl 4. prosince 1941 spolu s Edelsteinem a dalšími nejbližšími spolupracovníky prvního staršího.¹ Svou funkci vykonával afl do září 1943, kdy byl zatčen a odeslán transportem do Osvětimi. Jeho funkci potom přebíral další z okruhu prvního staršího Edelsteina ing. Otto Zucker, který ve funkci vydržel do září 1944, kdy byl i on poslán do Osvětimi.

Ústřední evidence byl úřad, který registroval informace o každém jedinci, který táborem prošel. Patřila sem ústřední kartotéka, jeff obsahovala seznam obyvatel, rodinná kartotéka s rodinnými souvislostmi, evidence transportů, statistika. Pořídala také každodenní stav počtu obyvatel podle úmrtí a příchozích a odchozích transportů.

Bezpečnostní oddělení vznikalo velmi pozvolna. V začátcích organizovalo *Ghetto Wache*, tedy *stráž ghetta*, asi 35 mužů - židovských v zemi. V budoucnu se však rozšířila na několik set velmi dobře organizovaných členů. Maximální počet byl 420 členů na jaře 1943². *Stráž ghetta* byla přímo podřízena *židovskému staršímu* a muži v ní organizovaní museli *staršímu* skládat přísahu.

Největší svéráznost zafila stráž od jara 1942 do léta 1943, kdy v jejím čele stál Karl Loewenstein, jeff dal *Ghetto Wache* vojenský ráz. Ovšem po povstání ve varšavském ghettu na začátku roku 1943, které strhlo vlnu povstání v dalších táborech, byla otázka *Ghetto Wache* řešena i táborovou komandaturou v Terezíně. Na začátku července 1943 byli všichni členové *Ghetto Wache* pro jistotu zadrženi do transportu a Loewenstein sesazen z funkce vedoucího *bezpečnostního oddělení*, které od té chvíle ztrácelo na významu.³ Převodní stráž tvořená mladými muži byla nahrazena policejní sloužbou, kterou vykonávali pouze starší muži.

Zajímavostí jistě je, že se na *stráž ghetta* se nepohlíželo vždy jen s respektem, který se svým vojenským charakterem snažila získat, o čemfl nás přesvědčuje velmi ironický článek neznámého autora v dřívešním časopisu *Vedem*. Ironický článek autor nazval *O ghettových* a mluví o nevěřících, jimfl dominuje neuvěřitelná úplatnost členů stráže.⁴

Banka židovské samosprávy byla jedním z nejabsurdnějších zřízení celé *židovské samosprávy*. Byla založena čistě jen z propagandistických důvodů, aby dokreslila obraz židovského samosprávného města, který nacisté ukazovali světu. Vznikla v souvislosti se zavedením *ghettokorun* a mzdového systému pro pracující.

b) *Hospodářské oddělení*

1 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 15.

2 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...I.*, op. cit. str. 121.

3 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 120.

4 Křífková, Marie Růt; Kotouš, Krt Jiří; Ornest, Zdeněk: op. cit. str. 120.

Hospodářské oddělení bylo nejvyšší a svou funkcí i nejdříve oddělení pro chod tereziánského tábora. Spadalo pod něj hned šest pododdělení: ústřední proviantura, ústřední správa materiálu a inventurní správa, produkce, zemědělství, skladové hospodářství a ekonomické provozy, expedice.¹

Významným článkem byla produkce, jelikož vedení tábora bylo přesvědčeno, že právě produkce, v níž by se mohla uplatnit židovská pracovní síla je to, čím by mohli mnoha tisícům lidí zachránit život. Produkce byla dvojí. Za prvé se jednalo o produkci pro vlastní potřeby ghety. K tomu patřila třeba výroba kavalek a dřevěných baráků umístěných v z...² Za druhé to byla produkce pro nacisty. V též se jednalo o zakázky pro SS. Nejvyšší zakázkou však byla *Produkce K*,³ kterou si objednal Wehrmacht v květnu 1943.

Vedoucím tohoto kolosu byl velmi schopný Karel Schliesser, který patřil mezi nejmocnější muflery v ghettu. Po *židovském starším* to byl jediný mufler, kterému jeho funkce dovozovala samostatně komunikovat s táborovou komandaturou. Na rozdíl od ostatních spolupracovníků Jakoba Edelsteina, nepatřil Schliesser k sionistům. Byl asimilovaným židovským židem.⁴ Stejně jako v téžina jeho kolega i on byl na podzim 1944 poslán transportem do Osvětimi. Jeho následovníkem ve funkci byl německý žid dr. Merzbach.⁵

c) *Administrativní oddělení*, také nazýváno *o vnitřní správy*

Do tohoto oddělení spadalo pododdělení právní, hospodářská správa budov a pozemků, vedení budov, matrika a pohřebnictví, pošta a doprava. Všechny tyto zmiňované pododdělení měla velmi složitá úkoly. Již v první kapitole je zmíněno, že poštovní styk v táboře byl velmi komplikovaný. V počátcích ghety vůbec nebyl povolen. Později byl povolen, ale nikdy nebyl bez omezení, která tato pododdělení měla povinnost kontrolovat.

Pod *administrativní oddělení* spadal i *soud*, který ovšem vyřizoval pouze pestupky a drobné krádeže. V též prohledky uflerů šel táborová komandatura sama.

Celkově lze toto oddělení charakterizovat jako takové ministerstvo vnitra⁶ tereziánského tábora. Jeho vedoucím byl dr. Egon Popper, který stejně jako Karel Schliesser patřil do skupiny židovských židů a silně se stavěl proti sionisticky orientovaným členům vedení.⁷ I on byl v květnu 1944 poslán do Osvětimi.

1 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 17 a 25.

2 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 123.

3 Jednalo se o výrobu dřevěných bedniček, do kterých bylo baleno speciální zařízení proti zamrzání motorů nákladních aut. Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 150.

4 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 46.

5 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, idem.

6 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 14.

7 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 47.

d) Finan ní odd lení

Finan ní odd lení pracovalo hlavn pro všechny ostatní odd lení a to zejména pro *odd lení hospodá ské a banku*. Jednalo se p edev-ím o zpracování ú etnictví jednotlivých odd lení, bilance a statistiky fakturace a mzdové ú etnictví (po zavedení *ghettokorun*). V jeho ele stál dal-í z eských asimilovaných fiid dr. Rudolf Bergman¹, jeffl skon il sv j flivot v Osv timi jako jeho kolegové.

e) Technické odd lení

Technické odd lení spravovalo dev t pododd lení: stavební zku-ebna, stavebnictví, ve ejné práce jako stavba silnic i flezní ní vle ky z Bohu-ovic do tábora, ve ejné provozy tedy správa elektrických a elektrotechnických provoz , úst edí údrflby budov, zem m i ství, grafika a reprodukce, strojírenství. Úkol technického odd lení rozhodn nebyl jednoduchý, od za átku afl dokonce se muselo vypo ádávat s technickými nedostatky, kterých bylo v tábo e díky p eplnosti mnoho. Vedoucím byl ing. Ji í Vogel, eský fiid a komunista, který se dofil osvobození terezínského tábora. Po rezignaci Benjamina Murrelsteina se stal *star-ím* a po osvobození spoluorganizoval d ní v Terezín .²

f) Zdravotnické odd lení

Zdravotnické odd lení se také skládalo z n kolika pododd lení. Pat ila tam vlastní administrativa, pé e o nemocné, úst ední sklad lé iv, laborato e a pomocné provozy, sanitární za ízení, úst ední léka a odd lení pé e. Pod toto odd lení pat ila také pé e o mládeffl, která se ov-em záhy osamostatnila.

I zde se pracovníci jednotlivých odd lení potýkali dennodenn s velkými problémy. Nemocní za ízení bylo naprosto nedosta ující, zásobování léky bylo tém nulové, l flková odd lení nesta ila a to p edev-ím po p íjezdu starých n meckých fiid . Nebylo v silách zdravotnického odd lení zabránit í ení mnoha epidemií. Nejroz-í en j-í a v tisících p ípadech smrtelná byla enteritida.³ Stejn tak se í ily v-í a blechy. Hlavn díky t mto parazit m do-lo v dubnu 1945 k velké epidemii skvrnitého tyfu.

Vedením *zdravotnického odd lení* byl pov en velmi blízký p ítel Jakoba Edelsteina, MUDr. Erich Munk⁴. Byl to lov k velmi schopný a i p es bídné hygienické a léka ské podmínky a bídné zásobování léky se mu poda ilo postupn vybudovat, ve srovnáních s léka skou pé í v jiných koncentra níích táborech, pom rn slu-né zdravotnické zázemí. Zem el v Osv timi na podzim 1944. Na jeho místo nastoupil docent dr. Stein.⁵

1 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, idem.

2 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 46.

3 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 358-360.

4 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 15.

5 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45...II.*, op. cit. str. 47.

g) *Pé e o mládefl*

Pé e o mládefl zahrnovala tři body: výchovnou péči, sociální péči a domovskou péči. Otázka péče o mládefl byla jistě jednou z nejnepalivějších otázek, kterou vedení *fřidovské samosprávy* řešilo. Jak se vypořádat s dětmi jako v zemi, aby to na nich nezanechalo stopy?

Děti nejdříve bydlely se svými rodiči, do 12 let u matky a chlapci nad 12 u otce. Později se však začaly prosazovat samostatné dětské domovy. Děti byly rozděleny podle věkových skupin a podle pohlaví do dětských domovů, kde se o ně starali vychovatelé.¹ Vychovatelé se snažili zorganizovat pro děti normální školní výuku, přestože výuka *fřidovských* dětí byla v celém *Protektorátu* i v Německu přísně zakázána. Nakonec se podařilo vytvořit systematické pedagogické působení, které ovšem bylo nabouráváno transporty, které odváděly jak děti, tak jejich vychovatele.

Samozřejmě se objevovali i rozpory mezi samotnými vychovateli, jak na děti působit. Rozpor plynul, stejně jako v samotném *vedení třidovské samosprávy*, hlavně ze střetů mezi vychovateli, jež měli blízko k sionismu a asimilovanými českými *fřidy*. I přes mnohé rozpory na tomto poli bylo hlavním cílem v těchto vybudovat alespoň nějaký stupeň mravnosti. Dbalo se také na umělecký a sportovní rozkvět dětí. V těchto domovech vydávala svůj časopis, který děti samy psaly. Mezi nejznámější patří *Vedem*, *Hlas z proudu* a *Bonaco*, které se také zachovaly. Děti připravovaly i divadelní představení. K nejlegendárnějším patří opereta Hanse Krásky *Brundibár*. Podařily se sportovní akce, kterým vévodily fotbalové zápasy.²

K hlavním představitelům oddělení péče o mládefl patřili Alfred (Fredy) Hirsch, Egon Redlich a František Maier za sionisty, Valter Eisinger byl marxistou a českého ducha naopak prosazoval Jiří König.

h) *Organizace volného času*

Toto oddělení vzniklo až v době *zkrálování*. Do té doby nebyla kulturní činnost organizována žádným oficiálním oddělením a nacisty byla pouze tiše trpěna. Organizace měla speciální pododdělení pro divadlo, hudbu, přednáškovou činnost, ústřední knihovnu a sportovní akce.

Kultura a sport bylo něco, co táborový život alespoň trochu zpříjemňovalo. Je zvláště tím paradoxem, že katastrofální životní podmínky a nejistota z budoucnosti vyburcovala v zemi

---

1 Šnejznámějším z těchto domovů se stal domov I v L417, který vedl levicově orientovaný pedagog V. Eisinger z Brna. Podle vzoru leningradského domova pro bezprizornou mládefl v poválečném období tzv. Republika Třída (Třída imeni Dostojevského) o vedl své české chlapce k životu v kolektivu, k poznání základních životních hodnot ve společnosti i v mezilidských vztazích a orientoval je k úvahám o poválečném spravedlivém uspořádání světa. Viz Petřík, O.: *Mládefl v Terezíně 1941-1945*, Státní *fřidovské muzeum* v Praze, Klausova synagoga, duben říjen 1985.

2 Športovní oddělení oznámilo, že za prvních devět měsíců existence ligy se uskutečnilo 144 utkání na hlavním fotbalovém hřišti v Drážďanských kasárnách za přítomnosti 300 000 diváků. Tato čísla nebyla kvůli Němcům zveličena. Viz Bondyová, Ruth: op. cit. str. 374.

um lecké iinnosti nevidaných hodnot, což se nevztahuje pouze na život v terezínském táboře a dobu 2. světové války, ale je to fakt, který provází lidstvo již od počátku.

Po počátku kulturnímu životu polohly takzvané *kamarádké večery*, které SS povolovala již od roku 1941,¹ ale od zahájení *zkřehování* začala komandatura kulturní projekty podporovat. Po kultuře byla v táboře velká poptávka a kvalita byla na velmi vysoké úrovni. Bylo to také tím, že se v Terezíně objevila například česká i německá kulturní a vdecké scény. Ovšem autory nebyli jen ti profesionálové. Umlecké nadání v sobě nacházely spousty ostatních vžitek, kteří se skrze básně a obrazy pokoušeli vypořádat s realitou. Umlecká iinnost se velmi často projevovala i u dětí, které si vydávaly své vlastní časopisy, kde se objevovaly obrázky, básně a novely, které mají nedožitnou umleckou hodnotu.

---

1 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 65.

3. OSOBNOSTI TEREZÍNSKÉ *fidovské* SAMOSPRÁVY

3.1 Problematika představitelů *fidovských* samospráv

V terezínské *fidovské* samosprávě se objevilo mnoho lidí, na které neexistuje jednoznačný názor. Byli to lidé, kteří se v táborech snažili o to, aby se utrpení, které táborový život přináší, alespo trochu zmírnili. Pěstofoe hned po přijezdu do ššamosprávného místa pro fidy, pochopili, že se stali obětí krutého flertu jejich pronásledovatelů, snažili se i přesto tento fakt pokračovat v práci, kterou si vytvořili a vybudovat z jejich koncentračního tábora místo, které by nabízelo alespo trochu snesitelné podmínky. Samozřejmě se nemohli zavdat vřdly vřem a samozřejmě zprů soby, jakými mnohdy postupovali, nebyly zrovna nejšťastnější. Nemůžeme se však divit, jelikož situace, ve které se ocitli, byla zcela bezprecedentní. Jeť nikdo před nimi nemusel takovou situaci eřit.

Mnoho vřzů považovalo (nejen v terezínském ghettu) osoby, které se zapojili do vedení *fidovských* samospráv za kolaboranty, kteří si chtěli zachránit svůj život, ale své spoluobčany klidně posílali na smrt. Byl tu však i názor úplně opačný, který vřil tomu, že se tito lidé obtovali a snažili právě svým spoluobčanům, co nejvíce vřtěřkých chvířích pomoci a ulehřit jim vř zoufalé životní situaci.

Po válce se strhla ohromná kritika vřech, kteří ve vedení *fidovských* samospráv byli. Kritiku spustilo tvrzení myslitelky Hannah Arendtové¹, že pokud by fidié neměli vedení vřbec řládné, nastal by sice chaos a hodně lidského utrpení, ale celkový počet obětí by nedosáhl takových řísel. Byla přesto řdena, že práci, kterou *fidovské* vedení pro nacisty vykonávalo, jen ulehřovalo likvidaci řidů a považovala vřechny, kteří na samosprávách vř koncentračních táborech participovali, za zřádcy a odsoudila politiku kompromisu, která, podle ní, zřnila mnoho životů. Na druhé straně stojí názor, že fidié neměli jinou řanci než se podrobit, jelikož nikdo nemohl tuřit, jaké vlastně jsou právě zámřry nacistů. Vř uzavřených ghettech, kde byl kontakt s okolím téměř nulový, není moc prostoru pro odboj. Jediná možnost je tedy s nepřítelům nějakým zprů sobem vyjít a tím se pokusit získat řas. Vř třina představitelů *fidovské* samosprávy vř Terezíně byla přesto řdena, že právě kompromisy docílí toho, že vř třina přeřije.

Mezi nejvýznamnější můžemy terezínského tábora řmůžeme řbezsporně řadit ři

---

1 Arendtová, Hannah: *Eichmann vř Jeruzalémě*. Zpráva o banalitř zřla, Mladá fronta, Praha, 1995, str. 157 ř 160.

jeho *star-í*, Jakoba Edelsteina, Paula Eppsteina a Benjamina Murrelsteina. Tito t i muffi se stali významnou sou ástí terezínské ghetta. Byli vzájemn velmi odli-ní lidé, kte í nesouhlasili a mnohdy kv li svým osobním rozkol m zapomínali, fe jejich hlavním posláním je zmírnit zoufalou situaci, do které se v-ichni dostali. Na druhou stranu, a ufl byli jejich charakterové vady jakékoli, musíme ocenit odvahu, fe se v bec funkce, na které spo ívala odpov dnost za n kolik desítek tisíc lidí, ujali. Nesmíme ale také zapomínat na jejich spolupracovníky a leny *Rady star-ích*, kte í sice takovými pravomocemi nedisponovali, ale o vedení ghetta se také zasadili a bohufel v t-ina z nich se konce války nedoffila.

3. 2 Jakob Edelstein

Edelstein se narodil v roce 1903 v hali ském m st Horodence. Jeho rodi e byli majiteli místního obchodu s pochoutkami a zbofnými fidy. V jejich rodin byly pe liv dodrřovány v-echny fidoenské tradice zvyky. Stejn jako v t-ina fidoenských obyvatel se ídili fidoenským kalendá em a nálefit slavili v-echny fidoenské svátky. Od svého okolí se v-ak Edelstein v otec li-íl tím, fe nosil moderní od v a podporoval Izrael.¹

Zlom v řivot rodiny Edelsteinových nastal po za átku 1. sv tové války, kdy se Horodenky zmocnili Rusové. fide museli utíkat z této oblasti do vnitrozemí. Z rakouské Hali e emigrovalo zhruba 350 000 fidoenských obyvatel², jelikoř se obávali pogrom , které byly v této oblasti velmi ásté. Malý Jakob se svojí rodinou dostal do Brna. V Brn studoval na ty leté st ední -kole a poté na *Státní obchodní akademii*. Po konci války se v t-ina hali ských fid vracela zp t, stejn tak u inili i Edelsteinovi rodi e a sestra. On sám v-ak z stal v Brn . Vzhledem k nep íznivé finan ní situaci v-ak nemohl pokračovat ve studiích na vysoké -kola a za al se vzd látvat sám. Mezi autory, které hlavn etl, byl Marx, Engels, Kautský, Bebel, Otto Bauer a Max Adler.³ Velmi záhy se projevil jako lov k levicov smý-lející, kdyřl vstoupil do *N mecké sociáln demokratické strany v eskoslovensku*. Díky stranickému řivotu v sob také objevil talent mluvit na ve ejnosti, který v budoucnu ve svých funkcích zúro il.

Z Brna se Edelstein p est hoval do severo eského m sta Teplic-^{TM}anova, kde v té dob řfila nejpo etn j-í fidoenská populace, jeřl tvo íla deset procent v-ech obyvatel.⁴ Za al se zde řivit jako obchodní cestující. Ov-em hlavním jeho zájmem byla práce v

1 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 20.

2 P kný, Tomá-: *Historie fid v echách a na Morav* , Sefer, Praha, 2001, str. 260.

3 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 30.

4 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 32.

sociální demokracii a hlavní jeho vá- ní byly debaty. Tak si ho v- imli lenové místního sionistického mládefnického hnutí. Edelstein do té doby nem l v sionismu zvlá- tní zálibu, p estofe v Brn , kde p edtím fil, bylo sionistické hnutí velmi silné. Sionisté ho pofládali, aby pro n p ipravil p edná-ky o marxismu. B hem této spolupráce se za al Edelstein k sionismu p iklán t.¹ Ve dvaceti t ech letech tak vstoupil do hnutí *Techelet-lavan* (modro-bílý) a b hem t í let se stal p edním p edstavitelem sionistického hnutí v Teplicích a hlavním ideologem eskoslovenských socialistických sionist .² V roce 1929 odjel do Ostravy, kde bylo sídlo *Úst edního sionistického svazu*, kde pracoval jako inovník hnutí *Hechaluc* (pr kopník).

Edelsteinovou zvlá- tností jako oddaného socialisty bylo to, fe dodrfloval v- echny nábofnenské zákony a se svou manželkou Miriam vedli ko- er domácnost. Bylo to dáno jeho výchovou, ale také tím, fe on sám byl p esv d en, fe sama Bible socialismus obsahuje.³

Po p evzetí moci v N mecku Hitlerem a jeho *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP)* za ali do eskoslovenska p icházet n me tí fiidé a poptávka po vyst hování do Palestiny se rapidn zvý- íla. V Praze fungoval od roku 1921 *Palestinský ú ad*, který fládosti o vyst hování vy izoval. V dob p ílivu n meckých emigrant se musela p sobnost ú adu zna n roz- í it. Tímto úkolem byl pov en práv Edelstein. P est hoval se tedy do Prahy. Svého úkoly se zhostil s odpov dností sob vlastní a za al pro n j boj o získávání víz do Palestiny, který se rok od roku se sílíci mocí nacist stup oval. Práci mu, krom nacist , kte í b hem t chto let za ali snifflovat mofnosti p ekro ení hranic, také britské ú ady, jeff odmítali zvy- ovat kvóty pro vyst hování. Po mnichovské dohod se situace zkomplikovala je- t o fiidy, kte í utíkali ze zabraného eského pohrani í, jelikofl v té dob si i e- tí fiidé za ali uv domovat, fe jejich situace za íná p ipomínat situaci fiid v N mecku a Rakousku.

Eichmann tehdy po Edelsteinovi fládal, aby do roka odjelo 60 000 fiid do Palestiny,⁴ cofl bylo legální cestou neproveditelné. Proto se Edelstein sám v kv tnu 1939 vypravil do Palestiny, aby zjistil, jaké jsou mofnosti ilegálního p ist hovaectví. Bylo na n j naléháno, aby se z Palestiny ufl nevracel. On si v- ak uv domoval, fe nacisté mají jeho flenu a syna v podstat jako rukojmí. V d l, fe by se tak jeho rodina ocitla v nebezpe í a necht l opustit ani ostatní fiidy v Protektorátu.⁵ Jakékoli snahy zma ilo,

---

1 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 35.

2 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 44.

3 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 50.

4 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 133.

5 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 134.

když Britové vydali takzvanou Bílou knihu, která měla omezit jakékoli přístoupení do Palestiny na pouhých 75 000 osob na pět let. Do toho byla 22. srpna 1939 zřízena *Ústředna pro židovské vystoupení hovačství*, která k odjezdu židovských obyvatel musela dát souhlas.

V prosinci 1940 došlo k reorganizaci pražské fiNO a Edelstein se stal zástupcem předsedy, kterým byl František Weidmann. Edelstein a jeho spolupracovníci tak na fiNO přestavovali sionistický proud. Práce na obci byly skutečně rozděleny mezi české židy a sionisty.¹

Na konci srpna 1941 se začal Edelstein zabývat úkolem, který *Ústředna* fiNO zadala. Tím bylo zřízení ghetta v Terezíně. Se svými kolegy vypracoval plán organizace terezínského společenství a poté byl ještě v Praze jmenován do role nejvyšší, do role *židovského starosty*. Do Terezína odjel 4. prosince 1941 spolu se svými dalšími kolegy, z kterých byla sestavena podstatná část nově vzniklého vedení. Přijel s ním i jeho kolega z fiNO ing. Otto Zucker, který se stal jeho zástupcem.

Hned po příchodu ale všichni zjistili, že byli oklamáni, že se nejedná o žádné samosprávné město, ale o koncentrační tábor. Je otázkou, jak moc byl překvapen sám Edelstein, jelikož z jeho dopisu, který počátkem prosince 1942 zaslal svým přátelům, je jasné, že nic netušil. Zmiňuje, že měl ještě před odjezdem pohovor u Šefera²: „Druhého prosince jsem byl u Šefera, který mi sdělil skutečnosti, jež mnou nesmírně otřásl. Dále přide, že si ani netroufl tyto informace zapsat a ošasi přejde, naznačil pouze dvě možnosti osobám.“³

Přesto se Edelstein snažil zavést v praxi koncepci, kterou v Praze navrhl. V tom mu byl velmi nápomocen i jeho zástupce ing. Zucker, s kterým se navzájem dobře doplňovali.⁴ Jelikož byl člověk zbožný, tak také dohlížel na dodržování náboženských a svátečních. S nacisty se snažil vždy vycházet po dobrém, ale i v těchto nejtemnějších dobách v počátcích ghetta se dokázal SS vzepít. Jako příklad za všechny posloufí i to, že odmítl být přítomen popravám se slovy: „Tomu přece nebudu přihlížet!“ a podal demisi, která ovšem nebyla přijata.⁵

Celou dobu však také šel veliké kritice, která se ze strany vězňů v ghettu objevovala. Hlavní věc, která se mu vytýkala, byla slabost přetvoření koncepci, kterou si

1 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 190.

2 Zde se rozchází R. Bondyová s K. Polákem, J. Lagusem. Bondyová uvádí, že Šefer měl myslet Edelstein vedoucího *Ústředny* Günthera. Naopak K. Lagus s J. Polákem Šefer označil prvního táborového velitele dr. Seidla. Viz Bondyová, Ruth: op. cit. str. 243. Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 130.

3 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 243.

4 Polák, Josef; Lagus Karel: idem.

5 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945... I.*, op. cit. str. 130.

vytyčil. Plán organizace ghetta tak, jak byl nastaven, nevyhovoval reálné situaci, která v Terezíně nastala. Později, když se ve vedení začaly objevovat Němci, Rakušané a další cizinci, nemohl však Edelstein pro ně žádné radikální změny dostat. Cizí element ve vedení vůbec Edelsteina a jeho styl vedení odstavil na druhou kolej, souboj s novopříchozím Paulem Eppsteinem prohrál. V lednu 1943 se stal pouze zástupcem *řídovského staršího*, kterým byl jmenován právě Paul Eppstein.¹ Jeho prohrou byli oslabeni také všichni jeho spolupracovníci a protektorátní řídící obecní. V hierarchii ghetta se dostali nemeští řídící výše.² Edelstein do té doby svým vedením dával přednost mladším. Domníval se totiž, že jen mladí lidé mohou zachránit ostatní před likvidací ostatních. Stále doufal, že se naplní jeho myšlenka využít řídovské pracovní síly ve válce německým promyslu.

Na druhou stranu byl Edelstein také osoba velmi vynalézavá a nebál se ani předstírat zájem a skrytě tak bojkotovat německé příkazy.³

Edelstein byl 27. října 1943 zatčen. Důvod, pro který zatčení došlo, není zcela jasný. Nejméně se uvádí, že participoval na útěcích řídících, jelikož záznamy obyvatel ghetta nesouhlasily. V prosinci odjel se svou ženou a synem transportem do Osvětimi, kde byl uvězněn v bloku 11 pro vězně určené k popravě. Podle svědků byl často vyslýchán a 20. března 1944 byl zastřelen i s ženou a synem.⁴

Ruth Bondyová o Edelsteinovi píše: Edelstein nebyl typ neohroženého hrdiny. Stačilo se na něho podívat: řídovský úředník s brýlemi, který se dle síly násilí a vřivot na nikoho nevztáhl ruku. Když byl někdy nečekaně volán na *Gestapo*, cítil, že ho přemáhá slabost, zbledl a musel jít na záchod i s rozbouraným flakem – však nikdy nedopustil, aby ho strach přemohl.⁵

3.3 Paul Eppstein

Po Jakobu Edelsteinovi přišel na místo *řídovského staršího* Paul Eppstein.

Paul Eppstein se narodil 4. března 1902 v Ludwigshafenu v západním Německu. V blízkém Mannheimu studoval filosofii, sociologii a politickou ekonomii.⁶ Mezi jeho učiteli byli Karel Jaspers i Max Weber. V roce 1931 získal profesorskou hodnost jako docent (titul

1 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 292.

2 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 347.

3 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 349.

4 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 389.

5 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 151.

6 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 348.

docenta získal již v p tadvaceti¹) práv na univerzit v Mannheimu.²Byl také milovníkem um ní a to zejména klasické hudby. Sám byl dobrým pianistou.³ V roce 1933 se v-ak Hitler zmocnil N mecka a Eppsteinova akademická kariéra byla díky jeho fídovskému p vod u p ed asn ukon ena.⁴Z Mannheimu ode-el do Berlína, kde celá 30. léta strávil ve významných funkcích n meckých fídovských organizací. V noval se zejména otázce sociálního postavené n meckých fíd v nov vznikající národn socialistické spole nosti. V pozd-jí dob k jeho povinnostem p ibyla i otázka vyst hovalectví. Díky tomu se také za al setkávat s lidmi ze sionistických organizací a to hlavn z *Hechalucu*. Sám sebe poté vid l jako sionistického socialistu⁵. V roce 1939 se stal lenem p edstavenstva nov vzniklého *í-ského sdružení fíd v N mecku (Reichsvereinigung der Juden in Deutschland)*, které fungovalo aíl do roku 1943⁶.

Eppsteinova práce pro mnohé n mecké fídovské organizace s sebou nesla i zvý-enou pozornost Gestapa, které se o n j zajímalo a mnohokrát vyslýchalo a v znilo. Adler uvádí, že práv hrozby ze strany nacist , kterým musel elit, z n j ud laly zlomeného mufla a pouhý nástroj nacistického aparátu.⁷Naopak Ruth Bondyová pí-e, že díky útrapám, které Eppstein b hem v zn ní v Berlín zafil, nosil u sebe stále kyanid, který cht l pouflít v p ípad , že by ho nacisté nutili, aby jednal zp sobem, který by byl v rozporu s jeho sv domím. Cituje p ímo Eppsteina: šVím, že p ijde okamflík, kdy ufl nebudu moci íct ano, budu-li si p át flít v souladu se svým sv domím a p ed tvá í fídovské ve ejnosti.⁸

26. ledna 1943 byl deportován z Berlína do Terezína. Je-t p ed cestou ho nacisté utvrdili v tom, že i nadále mu funkce v *í-ském sdružení fíd v N mecku* z stane a že bude moci v p ípad pot eby z Terezína do Berlína cestovat. Jednalo se samoz ejm pouze o trik.⁹

V dob , kdy byl Eppstein dovezen do Terezína, nebyla již fídovská *samospráva* jen v rukou protektorátních fíd . První transporty z N mecka a Rakouska do Terezína za aly již na za átku ervna 1942, po kterých prob hla reforma *Rady star-ích*. Mlad-í z nov p íchozích N mc a Raku-an se necht lí nechat ochudit o možnost rozhodování

1 Bondyová, Ruth: idem.

2 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 16.

3 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 348.

4 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: idem.

5 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 160

6 <http://www.ghetto-theresienstadt.de/pages/e/eppsteinp.htm>

7 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, idem.

8 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 349.

9 Bondyová, Ruth: op. cit. str. idem.

o táborových záležitostech. 3. října 1942 došlo tedy k personální změně *Rady*¹. Stále měla dvanáct členů jako předtím, ale šest postů bylo uvolněno dvěma rakouským a čtyřem meckým zástupcům.

Významní se však vedení *samosprávy* změnilo až 31. ledna 1943 po příjezdu právníka Paula Eppsteina, a z Vídně rabína dr. Benjamina Murrelsteina. Oba si převezli, stejně jako Edelstein, své spolupracovníky. *Denní rozkaz* z 31. ledna 1943 oznámil, že byla utvořena nová říšská *samospráva*:² Všechna její říšská vedení: říšským *starším* je dr. Paul Israel Eppstein, jeho zástupci jsou Jakob Israel Edelstein a dr. Benjamin Israel Murrelstein.³ Eppstein se tedy ihned po svém příjezdu stal *říšským starším*. Tato změna zapříčinila veliké rozpory ve vedení *říšské samosprávy*, která se v té době roztrpila na tři tábory, které se vytvořily kolem Eppsteina, Edelsteina a Murrelsteina.

Eppstein si vše rád organizoval a ve své práci postupoval vždy metodicky. Snadil se, aby lidé kolem něj pracovali více svobodně a odpovědně. Stejně jako všichni ostatní Němci vylvil v neomylnost meckých úřadů a jejich požadavků, takže (na rozdíl od Edelsteina, který se nebál riskovat sabotovat rozkazy táborové komandatury) své nové úkoly vždy precizně splnil. Není tedy s podivem, že se mezi všemi nenašla mnoho takových, kteří by s ním sympatizovali. Nepomohla mu přitom ani jeho povaha introverta, který se ale na veřejnosti projevoval přehnaně sebevědomě.³ Je tedy jasné, že vedení Eppsteinovo bylo diametrálně odlišné. Postrádal zřejmě trochu z Edelsteinovy lidovosti a i díky své samotácké a uzavřené povaze⁴ nemohl mnoho lidí získat si tereziánské vězně na svou stranu.

Zásadní povahové rozdíly těchto dvou mužů samozřejmě způsobovaly i jejich osobní antipatie, které se projevovaly různými intrikami ale zejména naprostou neschopností společného vedení tábora, který se potýkal s problémy spojenými s nesnesitelným množstvím vězňů. Eppstein dokonce přestal brát Edelsteina s sebou k rannímu hlášení u táborového komandanta. Byl však varován, že jeho jednání se mu může vymstít, jelikož nebude mít šanci a mohl by být problém dokázat, co mu SS poručila a co nikoli. Podle Adlera Eppsteina jen pohrdavě odvětil, že s Edelsteinem, tím odboráckým tajemníkem, nechce mít nic společného.⁵ Přesto Eppstein nepřinesl žádnou novou koncepci tábora. Pokračoval v plánu budování *říšské samosprávy* tak, jak byla

---

1 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 239.

2 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 292.

3 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 131.

4 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 348.

5 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 161.

nastartována jifi v Praze. Rázn v-ak bojoval proti kou ení v ghettu. Kou ení pat ilo mezi zákazy, které nacisté trestali s neoby ejn tvrd a nesmlouvav . Eppstein si uv domoval, fe by nález velkého mnofství cigaret nacist m potvrdil podez ení, fe existuje spojení mezi ghettem a okolním sv tem, cofi by mohlo znamenat nejen pa-ování cigaret, ale t eba i zbraní. Proto se také Eppstein snažil získat daleko v t-í pravomoc v bezpe nostním odd lení, aby mohl tuto situace mít pod kontrolou.¹

27. zá í 1944 byl Eppstein ne ekan zat en a od té chvíle ho ufi nikdy nikdo nevid l. V-ichni se domnívali, fe byl odvezen do Osv timi. Afi po válce bývalý dozorce z Malé pevnosti Hohaus p iznal, fe Eppstein byl zavrafd n v Malé pevnosti: š(i)Potom byly na Jöckl v (velitel Malé pevnosti pozn.) rozkaz zhotoveny ty i rakve. Do t í bylo dáno d íví ve váze lov ka a do tvrté Eppsteinovo t lo. Vykládalo se to tím, fe fídé nemají tu-ít fládnou souvislost se smrtí Eppsteinovou. Jöckl dal rozkaz, fe se o tom musí zachovat ml ení.²Eppsteinovo t lo bylo pak spáleno v terezínském krematoriu.

D vod k jeho zat ení nebyl stále objasn n. Jako nejpravd podobn j-í se zdá ta mofnost, fe Eppstein jednodu-e upadl v nemilost.³Zásadní chyba, kterou ud lal, bylo potla ování radosti, kterou v z ové v ghettu projevovali nad vylod ním Spojenc v Normandii.⁴ Také je zmi ován projev, jenfi nazval *My-lenky k Novému roku 7505*. Na za átku projevu pod koval za práci, kterou v zni pro ghetto vykonávají. Dále mluvil o tom, fe je d lefité dodrftet d slednou disciplínu v tábo e, která jedin m fe zajistit jeho existenci. Prohlásil také, fe v zni musejí mít naprostou d v ru k vedení, jefi se snaží ud lat v-e pro jejich dobro.⁵P ed zve ejn ním tohoto projevu ho varoval jeho kolega z Berlína rabín Leo Baeck. Rahm, jakofto velitel tábora s projevem v-ak nem l jediný problém.⁶ Proto ho Eppstein na Nový rok v zá í 1944 p ednesl. Velmi záhy následovalo jeho zat ení. Adler se domnívá, fe SS jifi déle Eppsteinovi ned v ovali a proto mu nalí ili tuto past.⁷

D vody jeho zat ení nejsou jedinou nezodpovenou otázkou. Hlavní otázkou z stává, jaký vlastn dr. Paul Eppstein byl lov k. Nabízí se dv mofná vysv tlení. Byl to slaboch, kterému pocit moci pomáhal vyrovnat se s podlomeným sebev domím nebo to byl introvert, který z stal nepochopen.

1 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 364.

2 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 132.

3 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 241.

4 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, idem.

5 Viz <http://www.ghetto-theresienstadt.de/pages/e/eppsteinp.htm>.

6 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 242.

7 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, idem.

3. 4 Benjamin Murmelstein

Byl tím z trojlístku *fidovských star-ích*, zároveň byl ale jediný, který se dožil konce války. Tím potvrdil postavení jedné z nejkontroverznější osoby, která se ve vedení *fidovské samosprávy* v Terezín objevila. Názory na Benjamina Murmelsteina jsou skutečně rozporuplné a je těžké odhadnout, kde je pravda.

Benjamin Murmelstein se narodil v roce 1905 ve Lvov v ortodoxní *fidovské* rodině. Ihned po konci 1. světové války odešel studovat do Vídně na univerzitu, kde se vnoval filosofii a zároveň byl i studentem *Izraelitského teologického uili-t*.¹ Svá studia úspěšně ukončil v roce 1927. Od roku 1931 byl rabínem ve vídeňské *fidovské nábofenské obci*. *fidovskou* historií měl v oblíbenosti a tak se vnoval práci na díle, které by *fidovské* dějiny zmapovalo. Patřil také mezi obdivovatele Josefa Flavia.² Kromě toho se vnoval také studii judaismu.

Po připojení Rakouska k Německu se z rabína Murmelsteina stal úředník *fidovské nábofenské obce*. Vyměnil intelektuální svět, v kterém se do té doby pohyboval, za svět byrokracie. Ve vídeňské *fiNO* měl na starosti, podobně jako Edelstein v Praze, *fidovské* vystřehovalství. Postupem času však přibývalo Murmelsteinovi mnoho povinností a zodpovědností. Dokázal totiž vykonávat práci, kterou nacisté *fiNO* zadávali s ledovým klidem. Ufíl tehdy si byl jist, že cestou klidné politiky kompromisu může dosáhnout více a také nechtěl SS zavdat jediný důvod k tomu, aby proti *fiNO* zakročila. Ufíl tenkrát díky svým postupům získal pověst nesympatického mufla, který se nacistům bez boje podrobuje. To, že se mu z pozice svého úřadu a díky této politice podařilo zachránit mnoha lidem život, jeho pověst nijak nevytěžilo. A s touto pověstí také odjít do tábora v Terezín.

První zpráva, kterou o Murmelsteinovi v Terezín máme je z *Denního rozkazu* z 31. ledna 1943³. Spolu s Edelsteinem a Eppsteinem se stal jedním ze tří hlavních zreformovaného vedení terezínské *samosprávy*. Reforma přišla právě kvůli přejezdu *fidů* z Rakouska a Německa. Murmelstein se tak dostal na nejvyšší pozici, kterou mohl v ghettu získat. Spolupráce s jeho kolegy však nefungovala. Zejména Edelstein Murmelsteinem opovrhoval a odmítal s ním spolupracovat.⁴

Murmelstein byl oficiálně do funkce *fidovského star-ího* jmenován a 31.

1 Rabinovici, Doron: Šprvky a následky totální bezmoci, *Terezínské studie a dokumenty 2006*, Institut terezínské iniciativy, 2006, str. 132.

2 Rabinovici, Doron: Šprvky a následky totální bezmoci...idem.

3 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 292.

4 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 159.

prosine 1944, tedy t i m síce po Eppsteinov smrti. Do této doby byl pouze pov en jako zástupce *star-ího* obstarávat jeho agendu. Spolu s jeho jmenování p i-Lo i dal-í nové uspo ádání *Rady star-ích*. K tomuto kroky do-lo ze dvou d vod . Prvním byly podzimní transporty, které odvezly v t-inu dosavadních len *Rady* a vedoucí jednotlivých odd lení *samosprávy*. Druhým d vodem bylo roz-í ení ghetta o dal-í dv národnosti, Holan any a Dány, kte í také cht li mít slovo ve vedení.

Ve funkci *řídovského star-ího* pak prořival poslední m síce terezínské ghetta, které byly plné rozporupných a schizofreních situací. Op t se za alo se zkrá-lováním. Nacisté vyfladovali denn kulturní program a na druhou stranu se pravd podobn za ínaly budovat plynové komory i v terezínském tábo e.¹ I v posledních dnech, kdy v-ichni tu-ili, fe konec války je jifl na spadnutí, drfel se Murmelstein své politiky. Cofl potvrzuje i situace, která nastala v noci 18. dubna 1945. Do tábora se dostaly letáky, které oznamovaly, fe ghetto je osvobozeno a v-ichni v zni jsou volní. V-ichni vyb hli ven z ubikací a radovali se. Jednalo se v-ak o fale-nou zprávu a hrozilo, fe budou veselící se v zni post ílení jednotkami SS, jelikofl by to mohlo být ozna eno jako povstání.² Murmelstein zachoval chladnou hlavu a veliteli tábora Rahmovi slíbil, fe sám sjedná po ádek.

5. kv tna 1945 na svou funkci rezignoval, to ufl bylo v dob , kdy byl velením tábora pov en *ervený k ífl*, který mu nabídl, fe m fe odcestovat do ^{TM}ýcarska. To on v-ak odmítl a v tábo e z stal. V ervnu 1945 byl zadrfl en a obvin n z kolaborace. Ve vy-et ovací vazb strávil 18 m síc . 6. prosine 1946 byla obvin ní proti n mu v Litom ících stafl ena. Bylo to díky nedostatku d kaz , fe by skute n kolaboroval. Obhajoba m la také rozporupné výpov di sv dk .³ Stal se pak sv dkem obflaloby v procesu, který *Mimo ádný lidový soud* v Litom ících vedl proti poslednímu táborovému veliteli Karlu Rahmovi. Ve svém lánku Doron Rabinovic cituje p edsedu *Mimo ádného lidového soudu*, který prohlásil:õJe t eba zd raznit, fe jeho (Murmelsteinovy-pozn.D.R.) výpov di byly v procesu proti Rahmovi rozhodující. Rahm si toho byl v dom a byl by jist mluvil, kdyby si byl v dom n eho pro Murmelsteina nep íznivého.õ⁴

Po procesu odcestoval Murmelstein do íma, kde získal místo v rabínském seminá i. V ím flil afl do své smrti. Zem el 27. íjna 1989

P esto, fe byl Murmelstein rehabilitován i nadále byl považován za zrádce a

1 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 262.

2 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 273.

3 Rabinovici, Doron: šPrvky a následky totální bezmociõ..., op. cit. str. 136.

4 Rabinovici, Doron: šPrvky a následky totální bezmociõ...,idem.

kolaboranta. O kolaboraci ovšem v jeho případě nelze mluvit. Jeho politika, která byla postavena na kooperaci s nepřítelem a na nekompromisním plnění výkazů, mohla mnoho lidí popudit. Skutečně však nelze mluvit o kolaboraci. Jeho pasivní politika naopak v mnoha směrech terezínským vězňům ulevila. Rabinovici cituje bývalého terezínského vězně Rudolfa Bunzela, který zařadil vězňů *fidovské starší* a připouští, že za Murmelsteina byly podmínky v ghettu zdaleka nejnositelnější.¹

K velmi rozdílným závěrům dochází dva historici, kteří se posledním *fidovským starším* zabývali. H.G. Adler se ve své knize o terezínském táboře o Murmelsteinovi zmíní uje takto: „Co do vnějšího zjevu se podobal nejspíše Falstaffovi, byl chytrý, pohotový, povýšený, cynický a lstivý, a svou inteligencí daleko převyšoval vězňů své kolegy. Jeho vystupování bylo mrazivě chladné a sebevdomé. Jeho malá, hluboko zapadlá očka byla bez výrazu a měla neproniknutelnou, nepřipustnou a výpočítavou povahu. Přesto však podléhal silným emocím, a i když o něm kromě osob z jeho nejbližšího okruhu nikdo v táboře neřekl dobré slovo a nebyl mu připísněn žádný dobrý skutek, dokázal být ve vzácných okamžicích naměkko. Tento nadaný muž se však bohužel téměř nikdy tomuto rysu své osobnosti nepoddal a byl stejně tak obáván jako nenáviděn. Fide, za které byl zodpovědný, mu byli zdánlivě lhostejní. Rozkazy SS prováděl přesně a důkladně. Trochu ho omlouvalo, že zřejmě věřil, že pouze chytrostí a poslušností zachrání to, co se je třeba. Prosby vězňů nevyslyšel, ale zamítal je buď chladně a cynicky, nebo s cholerickým výbuchem vzteku (i když). Zdálo se, že Murmelstein je velice dobře obrněn proti soucitu. Pokud se koncem války přece jen občas odváhl za tábor přimluvit, bylo to pod silným tlakem a vědomím, kdy se pro tohoto chytrého vyjednávače již značně snížilo riziko. Nikdo v Terezíně neznal Murmelsteinovy názory.“²

Naopak Doron Rabinovici našel rozdílný názor historika Z. Lederera, je-li se vyjadřuje daleko smílivěji: „Abychom si vytvořili úsudek o tomto neobyčejném muži, musíme podrobně prozkoumat jeho charakter a okolní prostředí. Takovýto průzkum musí nutně ignorovat běžné pomluvy, jako je obvinění některých vězňů, že Murmelsteinovi bylo přislíbeno, že mu jako odměna za to, že plnil uložené úkoly, bude povolen odjezd do Německa. Materiál předložený při Rahmově soudním procesu, dokazuje, že toto obvinění bylo naprosto nepřeložené.“

Jako muž s rozsáhlým vzděláním a velkými organizačními schopnostmi byl také extrémně citlivý. Byl velice upjatý, a proto dokázal své emoce skrývat a

1 Rabinovici, Doron: Šprvky a následky totální bezmoci..., op. cit. str. 135.

2 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 160-161.

kontrolovat. Ml encyklopedickou pam a jeho deduktivní schopnosti byly ohromující. Nmc se bál, ale v d l, fle je jeho povinností se jim postavit. Nikdy jim otev en neproti e il, dokázal v-ak p edvídat pr b h jejich akcí a najít v nich skulinu. Kdyfl tak inil, vystavoval se velikému morálnímu riziku: kdyby bylo n které z jeho chyt e vymyšlených schémat selhalo, by musel nést morální odpov dnost a hanbu. Jako student historie si dovedl nalézt p íklady, podle kterých dokázal ídit své chování poté, co se stal v dcem fiid v Terezín . Je zajisté více nefl nápadnou shodou, fle jeho oblíbenými hrdiny byli Herodes Idumeneus a Josef Flavius. Historie dodnes nedokázala vy knout kone ný verdikt nad jejich flivotní dráhou, a stejn tak není možno vy knout kone ný verdikt nad chováním Dr. Marmelsteina jako *flidovského star-ího*.(í)¹

Je zajímavé, jak protich dné názory m fle jedna osoba vzbuzovat. Benjamin Marmelstein navfily z stane velkým otazníkem v d jinách terezínského koncentra ního tábora. Stejn tak, jak je Josef Flavius vnímán v d jinách flidovského národa, z stane i Marmelstein historickou osobou, nad kterou se budou vést nekone né spory. Sám Marmelstein charakterizoval ve svém spise Flavia takto: šLp l na flidovství a byl mu v rný, ale byl okouzlen velikostí ideje ímského impéria. Jeho rozervaná a obojetná bytost ho proto íní symbolem tragiky flidovského osudu.²Ve chvíli, kdy tyto v ty psal, jist netu-il, fle jednou v budoucnosti budou charakterizovat i jej samotného.

3. 5 Dal-í významné osobnosti terezínské *flidovské samosprávy*

Terezínskou samosprávou pro-lo mnoho dal-ích osobností, které se o chod ghetta významn p i inili, a proto by nem li být opomíjeni. Jedná se o leny *Rady star-ích*, kte í obvykle také m li na starosti jedno í více odv tví *flidovské samosprávy*. P í rozd lování funkcí byla vfdy snaha zachovat pom r mezi zástupci ze strany sionist a ze strany eských fiid a pozd ji se objevují také zástupci n me tí a rakou-tí zástupci. Mnohdy mezi nimi docházelo k názorovým st et m, p esto byl ale hlavní plán, co nejefektivn ji spravovat jejich spole enství.

Velkou osobností, která se bohufler dostává lehce do stínu t í *flidovských star-í*, byl ing. Otto Zucker. Narodil se 3. íjna 1892. Jeho profesí bylo stavební inženýrství a architektura.³ Pat il mezi vynikající stavitele své doby.¹ Krom své stavitelské práce se

1 Lederer, Zden k: *Ghetto Theresienstadt*, Londýn, 1953, str. 166 ó 167. v Rabinovici, Doron: *šPrvky a následky totální bezmoci*..., op. cit. str. 131.

2 Marmelstein, Benjamin: *Flavius Josephus*, Víde , 1938, s. 5. v Rabinovici, Doron: *šPrvky a následky totální bezmoci*..., op. cit. str. 132.

3 Byl nap íklad architektem nájemního domu . p. 525 v ulici Fr. K ífka na Letné. Viz

v-ak velmi aktivn v noval i fivotu politickému a velmi významnou m rou zasahoval do politického d ní v eskoslovensku. Byl lenem, a pozd ji také místop edsedou ffidovské strany,² která svými my-lenkami navazovala na my-lenky sionistického hnutí z 90. let 19. století. Funkci místop edsedy vykonával afl do rozpu-t ní strany v roce 1938.³Ve své politické práci pokračoval i nadále. Stal se lenem sionistického ak ního výboru.⁴

Zucker pat il k sionistickému proudu tehdej-fo eskoslovenska stejn tak jako Jakob Edelstein. A stejn tak pracoval pro Palestinský ú ad v Praze, kde byl editorem hospodá ského odd lení Palestinského ú adu. Tedy jifl tam za ala spolupráce mezi ním a Jakobem Edelsteinem. Jeho kroky následovaly Edelsteina i na fiNO. Od konce léta zde pod jeho vedením vznikalo nové odd lení G. O práci, které *odd lení G* vykonávalo, v d lo je velmi málo lidí. Jeho úkolem bylo vytvo it podklady a plány pro výstavbu ghatt v Protektorátu. Místa a stavební plány byly vypracovávány s my-lenkou pracovních tábor . Proto se hledala vhodná místa v blízkosti pr myslových center.⁵Nakonec v-ak byl vybrán Terezín, který byl nacisty vybrán jifl od za átku.

Spolu s Edelsteinem, který byl v té dob jifl zástupcem p edsedy fiNO, p ipravoval seznamy, jeff obsahovaly jména mufl , kte í by p icházeli v úvahu pro práci v *Aufbaukommando*. Tém každý den se proto musel setkávat i s budoucím velitelem tábora v Terezín SS-Obersturmführerem dr. Siegfriedem Seidlem.⁶Zucker se tedy jifl od prvopo átk ú astnil budování terezínského ghatta. Do ghatta odjífd l jifl jako zástupce *ffidovského star-fo* Jakoba Edelsteina.

Do Terezína p ijel spolu s dal-ími leny nov vzniklé terezínské *samosprávy* 4. prosince 1941.⁷ Spojení jeho a Edelsteina ve vedení *samosprávy* bylo skv lé. Oba se navzájem dopl ovali, Edelstein byl praktický politik a Zucker skv lý technik, který lp l na dodrfování pravidel.⁸ Jejich spolupráce byla naru-ena afl lednu 1943, po jmenování Paula Eppsteina *ffidovským star-ím*. Zucker tehdy p i-el o pozici zástupce a svou

---

<http://langweil.info/index.php/200711295986/Frantiska-Krizka-18.html>.

- 1 Kárný, Miroslav: šTerezínská zpráva Otto Zuckerao, *Terezínské studie a dokumenty 2000*, Institut terezínské iniciativy, 2000, str. 99.
- 2 ffidovská strana pat ila v 30. letech ke stranám parlamentním, poprvé byla do tehdej-fo Národního shromáfd ní zvolena v roce 1929. Podruhé v roce 1935, kdy utvo ila koalici se Sociální demokracií.
- 3 Kárný, Miroslav: šTerezínská zpráva Otto Zuckerao..., idem.
- 4 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 15.
- 5 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 218.
- 6 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 239.
- 7 Kárný, Miroslav: šTerezínská zpráva Otto Zuckerao...,idem.
- 8 Polák, Josef; Lagus Karel: op. cit. str. 130.

pozornost upel smrem k technickým záležitostem a k péči o mládež.¹ Po zatčení Edelsteina v říjnu 1943 se Zucker vrátil opět do své povodní funkce zástupce. Od té chvíle to byl právě on, kdo v nejvyšším vedení reprezentoval protektorátní fiidy.²

V září 1944 byl ing. Otto Zucker odvezen transportem do Osvětimi. Jednalo se o první³ z jedenácti likvidačních táborů na podzim 1944, jimž bylo odvezeno a zlikvidováno v tina osob pracujících v cele *samosprávy*. Zuckerovi bylo řečeno, že transport, s kterým jede, bude pracovní a měl by vybudovat nový tábor. Tímto transportem s ním odjel i vedoucí hospodářského oddělení Karel Schliesser. Jejich zařazení do transportu mělo, díky jejich nepostradatelnosti, vzbudit důvěru v ostatních vězňích.

Ing. Otto Zucker byl velmi důležitou součástí terezínského ghetta nejen kvůli jeho práci v *samosprávě*, kterou vykonával velmi zodpovědně. Důležitá je také jeho Terezínská správa, jejíž datace je datována k 31. prosinci 1943.⁴ Terezínská zpráva je vlastně prvním zpracováním historie tohoto ghetta, které Zucker pomáhal formovat. Další důležitým pramenem o životě v ghettu, který po sobě Zucker zanechal, byly jeho dopisy, které posílal do Vídeňského pěstevního dr. Fritzi Ullmanovi.⁵ V dopise z 19. října 1942 ohodnotil práci svou a celého vedení takto: „Společně s Jakobem (Edelsteinem) jsme se pustili do vybudování správy a hospodářského spolčenství. Nebyl to žádný lehký kus práce, myslím, že ale mohu říci, že nebyla zcela bez úspěchu.“

My všichni jsme připraveni vzít na sebe každou námahu a také největší pracovní břemeno, abychom byli prospěšní celku. Posiluje nás a pomáhá, vidíme-li určité úspěchy.⁶

S Jakobem Edelsteinem přijeli do Terezína také JUDr. Leo Janowitz, jenž se stal vedoucím *ústředního sekretariátu* i MUDr. Erich Munk, kterému jako lékaři bylo přiděleno vedení *zdravotního oddělení*. Egon Popper se stal vedoucím *administrativy* a Karel Schliesser, jenž vedl *oddělení hospodářské*. Všichni tyto lidé byli v ghettu od začátku a z nich se jim společnými silami podařilo vybudovat systém, který alespoň vzdáleně mohl připomínat běžný životlov k.

Z Nemecka společně s Paulem Eppsteinem přijel berlínský vrchní rabín a

1 Kárný, Miroslav: *ŠTerezínská zpráva Otto Zuckera*..., op. cit. str. 100.

2 Kárný, Miroslav: *ŠTerezínská zpráva Otto Zuckera*..., op. cit. str. 99.

3 Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-1945...I.*, op. cit. str. 239.

4 Kárný, Miroslav: *ŠTerezínská zpráva Otto Zuckera*..., op. cit. str. 97.

5 Fritz Ullmann byl členem protektorátní delegace na XXI. Sionistickém kongresu ve Vídeňsku v roce 1939. Po kongresu se do Protektorátu Čechy a Morava nevrátil. Z důvodu se po celou dobu války snažil československým fiidům pomáhat. Viz Kárný, Miroslav: *ŠTerezínská zpráva Otto Zuckera*..., op. cit. str. 99.

6 Kárný, Miroslav: *ŠTerezínská zpráva Otto Zuckera*..., op. cit. str. 100.

předseda říšského sdružení židů v Německu (*Reichsvereinigung der Juden in Deutschland*) dr. Leo Baeck. Po velkých transportech na podzim 1944 se stal 13. prosince 1944¹ předsedou *Rady starších* a vedoucím oddělení sociální péče. Přestože bylo Baeckovi již přes sedmdesát let a byl to významný říšský úředník, nebál se vykonávat i fyzickou práci.² Baeck byl člověk spravedlivý a čestný. Celou dobu se skutečně snažil o skutečné zlepšení podmínek v terezínském ghettu.

Dalším významným německým židem, který se snažil o zlepšení situace, byl dr. Karl Loewenstein. Po svém příchodu do ghetta byl pověřen vedením *Ghetto Wache*. Po svém sesazení z funkce v červenci 1943 sice uhládnou další funkci nepřijal, ale stejně jako Baeck bojoval proti neřadám, které se v táboře objevovaly. Jako bývalý důstojník nesnesl hlavně nespravedlnost a podvody. Velmi se tudíž zasadil o to, aby byly potraviny rozdělovány spravedlivě.³

Kromě toho museli prošlo branami terezínského ghetta mnoho dalších, kteří svou troškou ke správě přispěli. Byli to lidé odvážní, ale také chybující a mnohdy sobě tí. Nelze je však soudit, jelikož se dostali do situace, která v historii lidstva nemá obdoby, a tudíž neexistují žádné parametry, které by nám mohly pomoci zhodnotit jejich práci.

---

1 Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: op. cit. str. 477.

2 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 366.

3 Bondyová, Ruth: op. cit. str. 345.

ZÁV R

Tato práce se pokusila seznámit s tematikou *řidovské samosprávy* v terezínském ghettu. Popsala její vznik, funkce a historický vývoj, který za al je-t p ed samotným zprovozn ním ghetta. V novala se také elním p edstavitel m a zpracovala jejich řivotopisy. Práv zpracování řivotopis dr. Paula Eppsteina a dr. Benjamin Murmelsteina nebylo jednoduché, jelikoř je jen minimum literatury a pramen , které by v novaly v t-í pozornost řivot m t chto dvou *řidovských star-ích* p ed p íchodem do terezínského ghetta.

V pr b hu zpracovávání tohoto tématu v yvstalo mnoho otázek vztahujících se práv k zaloření a práci *řidovské samosprávy* a k osobnostem ve vedoucích pozicích. Hlavní otázkou je, zda vznik a fungování *řidovských samospráv*, nejen v terezínském ghettu, ale ve v-ech ostatních za ízeních ur ených k likvidaci řidovského obyvatelstva, bylo dob e i -patn .

V souvislosti s *řidovskou samosprávou* se nabízí i otázka mravní. Bylo z hlediska p ípravovaného osudu řidovskému obyvatelstvu nacisty v bec p íjatelné, aby se na napl ování tohoto p ípravovaného úd lu sami n kte í řidé podíleli by v dobré v li a v dobré ví e alespo trochu svým spoluv z m osud a řivot v ghettu uleh it a dopady nacistického útlaku tak p ínejmen-ím do asn zmírnit? Na otázku, kde leří taková hranice, kterou uřl nelze p ekro it, je velmi obtířné odpov d t. Do jaké míry *řidov-í star-í* se nap íklad zpronev íli, i naopak nezpronev íli základním zásadám lidské slu-nosti v roli len vedení *samosprávy*, a zda opravdu s nacisty kolaborovali, jak nap íklad zn lo povále né obvin ní posledního *terezínského star-ího*, dr. Benjamin Murmelsteina? Uřl samotná skute nost, ře byl nakonec tohoto obvin ní *Mimo ádným lidovým soudem* v Litom ících zpro-t n, sv d í o tom, ře nepochybn p jde o individuální posouzení kařdého jednotlivého p ípadu, a t řlko lze vyslovit nad jejich rolí v ele ghetta obecný soud. Najít spolehlivou odpov na tyto otázky není jednoduché a vyřladuje zevrubné zkoumání zmín ného problému alespo na jednom i dvou konkrétních p ípadech. Je to nejen výzva, ale i zajímavé téma pro dal-í práci.

SEZNAM ODBORNÉ LITERATURY A PRAMEN

Odborná literatura:

- Adler, Hans Günther: *Terezín 1941-45, Tvá nuceného spole enství, D jiny I.*, Barrister&Principal, Brno, 2006.
- Adler, Hans Günther: *Terezín 1945-41, Tvá nuceného spole enství, Sociologie II.*, Barrister&Principal, Brno, 2006.
- Arendtová, Hannah: *Eichmann v Jeruzalém . Zpráva o banalit zla*, Mladá fronta, Praha, 1995.
- Blodig, V.; Chládková, L.; Langhammerová, M.: *Místa utrpení a hrdinství. Nacistické represivní za ízení v Terezín a Litom ících*, V ráji, Praha, 2003.
- Bondyová, Ruth: *Jakob Edelstein*, Sefer, Praha, 2001.
- Hyndráková, A.; Machatková, R.; Milotová, J.: *Denní rozkazy Rady star-ích a Sd lení fídovské samosprávy. Terezín 1941-1945*, Sefer, Praha, 2003.
- Chládková, Ludmila: *fídovský h bitov v Terezín* , Oswald, 1999.
- Kárný, Miroslav: *šTerezínská zpráva Otto Zuckerao, Terezínské studie a dokumenty 2000*, Institut terezínské iniciativy, 2000.
- Kárný, M.: *oZ terezínského kalendáriao, fídovská ro enka*, fiNO Praha, 1991-1992.
- Pa ík, Arno; Marxová, Alice: *šNebylo ti nic fajn-mekrovýho. Rozhovor s terezínským kucha em Edgarem Krásouo, Ro-Chode-, 5763.*
- Pet ík, O.: *Mládefl v Terezín 1941 o 1945*, Státní fídovské muzeum v Praze, Klausova synagoga, duben o íjen 1985.
- P kný, Tomá=: *Historie fíid v echách a na Morav* , Sefer, Praha, 2001.
- Polák Josef; Lagus Karel: *M sto za m íflemi*, Na-e vojsko, Praha, 1964.
- Rabinovici, Doron: *šPrvky a následky totální bezmocio, Terezínské studie a dokumenty 2006*, Institut terezínské iniciativy, 2006.
- <http://www.ghetto-theresienstadt.de/pages/e/eppsteinp.htm>.
- http://www.terezin.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=16647&id=136455&p1=2361.

- <http://langweil.info/index.php/200711295986/Frantiska-Krizka-18.html>.

Prameny:

- Důstředné časopisy *Vedem*, *Bonaco* a *Hlas z pudy*
- Křífková, Marie Růt; Kotouš, Křt Jiří; Ornest, Zdeněk: *Je mojí vlastní hradba ghetta? Básně, próza a kresby tereziánských dnů*, Aventinum, Praha, 1995.
- Roubíková, Eva: *Tereziánský deník 1941 až 45. Svědectví o životě a smrti v tereziánském ghettu*, P3K, Praha, 2009.